

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY a KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

Přechodové rituály v souvislosti s psychoaktivními látkami

anglicky

Magisterská diplomová práce

Vedoucí magisterské diplomové práce: Mgr., Pavel Veselský, Ph.D.

Vypracovala: Zuzana Adlerová

Obor: Kulturní antropologie - Sociologie

Akademický rok: 2013/ 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením Mgr., Pavla Veselského, Ph.D., za použití literatury uvedené v závěru práce.

V Olomouci

Poděkování

Poděkování bych ráda věnovala především vedoucímu své magisterské diplomové práce Mgr., Pavlu Veselskému, Ph.D.za rady, připomínky a zejména za čas, který mi věnoval. Dále bych ráda poděkovala respondentům za jejich ochotu podílet se na výzkumném šetření a čas, který tomu věnovali.

Klíčová slova

Klíčovými slovy v tomto textu jsou: dospívající chlapci, přechodový rituál, Psychedelika, halucinogeny, psychedelická zkušenost, kulturní kontext

Abstrakt

Tato práce popisuje „přechodové“ rituály při nichž jsou užívány psychoaktivní látky. Snaží se o porozumění způsobům a účelům jejich využívání při přechodových rituálech mezi dětstvím a dospělostí u přírodních národů. Srovnává tyto druhy rituálů a užití halucinogenních látek u dospívajících chlapců v současné české společnosti. Součástí práce je kvalitativní výzkumné šetření mezi dospívajícími chlapci, kteří mají zkušenost s psychoaktivními látkami.

Jaké rozdíly je možno najít mezi těmito dvěma kulturními okruhy? Jak se liší účel, průběh a výsledek užití psychoaktivních látek u přírodních národů a české současné společnosti? Jak je v obou kulturních okruzích nakládáno s riziky spojenými s užíváním těchto látek? Jaký dopad má tato zkušenost na uživatele?

Key words

Key words in this text are: teenage boys, a rite of passage, Psychedelics, hallucinogens, psychedelic experience, cultural context

Abstract

This work describes a "transition" rituals involving the use of psychoactive substances. It seeks to understand the ways and the purpose of their use in rituals of transition between childhood and adulthood, natural Nations. It compares these kinds of rituals and the use of hallucinogenic substances in adolescent boys in contemporary Czech society. Part of the work is qualitative research among adolescent boys who have experience with psychoactive substances.

What differences can be found between these two cultural areas? How different purpose, course and outcome of the use of psychoactive substances in natural Nations and the Czech contemporary society? As in the two cultural circles dealing with risk associated with the use of these substances? What impact has this experience to the user?

Obsah

Úvod	8
1.1 Vymezení teoretických východisek, Základní pojmy a kategorie	11
1.1.1 Psychedelické látky a halucinogeny	12
1.1.1.1 Přírodní halucinogenní látky	14
1.1.1.2 Syntetické halucinogenní látky	17
1.1.2 Psychedelická zkušenost	20
1.1.3 Kulturní kontext	21
1.1.3.1. Přejchodový rituál	22
1.1.4 Užívání halucinogenních látek u přírodních národů	23
1.1.5 Užívání halucinogenů v kontextu naší společnosti	27
1.1.6 Období dospívání	29
1.2 Základní výzkumná otázka a teoretický předpoklad	30
Praktická část	31
2.1 Teoretické ukotvení výzkumného šetření	31
2.2 Plán výzkumu	32
2.3 Výběr výzkumného vzorku	33
2.4 Metody a proces sběru dat	34
2.6 Analýza dat	36
2. 7 Omezení studie	36
2.8 Interpretace získaných dat a závěry	39
2.8.1 Shrnutí teoretických poznatků	39
2.8.2 Shrnutí výsledků výzkumného šetření	39
2.8.3 Srovnání získaných poznatků	49
Závěr	52
Použitá literatura a internetové zdroje	54
Příloha:	58

Návrh podpůrných otázek k rozhovorům..... 58

Úvod

Látky měnící vědomí nebo také obecně označovány jako drogy patří, nejen k lidskému druhu neoddelitelně, jsou užívány nejen lidmi, ale také zvířaty. Pokud pozorujeme zvíře při intoxikaci, je zřejmé, že si určitou rostlinu nevybralo náhodně, ale přímo cíleně se věnuje otírání, či požívání omamné látky.¹ Je tedy pravděpodobné, že se tomuto mohl člověk v dávných dobách naučit pozorováním zvíře, podobně jako mohl podle pohybu stád rozpoznat blížící se nebezpečí.

Svědectví o užívání halucinogenů se nám dochovalo v podobě jeskynních maleb, jaké jsou například ve francouzsko-kantabrijské oblasti. Odborníci na skalní umění se snažili objasnit význam maleb, které nejčastěji zobrazovaly zvířata a různé nesmyslné „čmáranice“, které byly považovány za stopy či vrstevnice. „*David Lewis-Williams se ve snaze vysvětlit tato znamení ponořil pod hladinu metody porovnávání kultur až na úroveň činnosti lidské nervové soustavy, o které se domnívá, že dala vznik těmto zobrazením*“². Ty jsou souhrně nazývány jako entoptické jevy a byly také popsány při laboratorních výzkumech LSD či meskalinu, což potvrzuje tuto hypotézu. Užívání omamných látek bylo také popsáno téměř u všech domorodých kmenů. Halucinogenní rostliny a živočichové hráli či hrají významnou úlohu v mytologii těchto kmenů. U některých je užívání omamných látek vyčleněno pouze určité skupině nebo dokonce pouze šamanovi, který tyto látky užívá pro spojení s duchovním světem, jenž mu slouží k věštění budoucnosti, přivolání ochranných sil či odehnání zlých duchů. Takto je tomu například u Tukanů, kde jejich mytologie naznačuje, že „*hlavním účelem šňupání je proměnit šamana v jaguára*“³.

. Některé z těchto látek jsou již přímo součástí našeho těla a umožňují tak dosáhnout stavů změněného vědomí⁴, bez aplikace určité substance.

---

¹ Toto můžeme pozorovat například u sobů pojídajících muchomůrku červenou, nebo u koček otírajících se o Levanduli či Šantu kočičí.

² RUDGLEY, R. *The Alchemy of Culture: Intoxicants in Society*. London:British Museum Press. 1993. translation. ZAVADIL, J. *Kulturní alchymie*. Praha: NLN. 1996. Str.18. ISBN 80-7106-118-2

³ Tamtéž str.81.

⁴ MORRIS, D. *Lidský živočich*. s. 223

Příkladem může být hormon adrenalin a noradrenalin, který aktivuje tělo, dostane-li se do život ohrožující situace. Podobně se například uvolňuje oxitoxin v případě, kdy se tělo těhotné ženy připravuje na bezprostředně přicházející porod.⁵ Naše těla tedy umí vyrobit a zpracovat látky, jež jsou příbuzné těm, jež označujeme v naší kultuře jako drogy. Takto označených látek je mnoho druhů a každá kultura během svého vývoje, k nim přistupovala odlišným způsobem, přesto ale „drogy provázely vývoj naší civilizace od samého počátku, jsou neoddělitelným prvkem našeho současného života a není důvod se domnívat, že by mělo v budoucnosti dojít k nějakým zásadním změnám“⁶. Aktuálnost tohoto tématu, ať už na rovině teoretické (ve smyslu vědeckých studií, literatury zabývající se drogovou problematikou) či praktické (právní úprava, sociální služby pro osoby jež rizikově užívají tyto látky, nebo samotné užívání), mne dovedla k možnosti zaměřit se na toto téma blíže. V literatuře⁷ bývají drogy děleny podle účinků do několika skupin. první skupino jsou stimulační účinek, jako například káva nebo čaj. Velká skupina, nazývána jako analgetika a sedativa obsahuje látky, které mají naopak tlumivé účinky, jako například alkohol nebo opium. Poslední skupinou jsou halucinogeny způsobující vize a halucinace, například LSD nebo psylocibinové houby, ta mne pro svoji pestrost užití i popisovaných prožitků zaujala nejvíce, a proto se jí budu věnovat v této práci. Bližší popis jednotlivých látek, jejich účinků a užívání během historie ponechám následujícím kapitolám.

Při studiu historie halucinogenů, jsem narazila na popis přechodových rituálů z chlapce na muže prostřednictvím těchto látek například u Alfreda Kroebera⁸. Zde je užívání halucinogenů přesně vymezeno mýty určující, kdo a kdy může tyto látky užívat, za jakých okolností a k jakému účelu. Samotné tyto mýty je možné skrze halucinogenní zkušenost prožít.⁹ Přechodový rituál v takovéto podobě, jak jej nalezneme u přírodních národů, v našem sociálním kulturním prostředí nenalezneme. Neznamená to ovšem, že

---

⁵ MORRIS, D. *Nahá žena*. s. 63

⁶ PRESL, J. *Drogová závislost*. s. 8

⁷ Například v KALINA, K. a kolektiv. *Drogy a drogové závislosti 1*. s. 319 nebo SHAPIRO, H. *Obrázkový průvodce DROGY*. s. 360

⁸ KROEBER, A. *Handbook of the Indians of California*.

⁹ KROEBER, A. *Handbook of the Indians of California*. s. 671-672

zde je úplná jeho absence, domnívám se, že může mít pouze jinou, méně strukturovanou a přesně nevymezenou podobu. Studie ESPAD, zabývající se drogovou problematikou v zemích evropské unie, uvádějí nárůst uživatelů alkoholu a tabáku mezi nezletilými v České Republice¹⁰. Podle této studie mají někteří ze zkoumaných také zkušenost s halucinogeny. To mne přivedlo k tématu této práce. Porovnání kulturního kontextu užívání halucinogenů u přechodových rituálů z chlapce na muže v přírodních společnostech a užívání halucinogenů nezletilými u nás, tedy v současnosti v České Republice.

Zaměření na mužské pohlaví vyplývá hlavně z kontextu tradičních kultur, jelikož přechodové rituály z dívky na ženu byly vázány spíše na jejich menstruační cyklus¹¹ a v některých kulturách bylo ženám užívání halucinogenů zcela zapovězeno.¹²

V teoretické části vymezím klíčové pojmy pro tuto práci, jako jsou psychedelická zkušenost, halucinogen, kulturní kontext a mladiství chlapci. Pomocí odborné literatury přiblížím kontext užívání halucinogenních látek při přechodovém rituálu z chlapce na muže v tradičních/přírodních kulturách. Praktická část této práce je zaměřena na nezletilé chlapce, kteří mají zkušenost s halucinogenními látkami. Prostřednictvím narativní analýzy se seznámím s jejich zkušenostmi. Následně se pokusím o komparaci psychedelické zkušenosti v přírodní a soudobé kultuře a prozkoumání možných styčných bodů.

---

¹⁰ NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A DROGOVÉ ZÁVISLOSTI. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD)*. In: www.vlada.cz [on-line]. Praha: zaostřeno na drogy1, Leden- únor 2012 [20.9.2013]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Zaostreno-1_12_web.pdf

¹¹ Viz PREINHAELTEROVÁ, H. *Ó Matko Lakšmí, dej mi dar!* s. 63

¹² Viz DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus* .s.129

Teoretická část

1.1 Vymezení teoretických východisek, Základní pojmy a kategorie

V této kapitole se seznámíme s kulturním kontextem užívání halucinogenů a vysvětlíme a teoreticky ukotvíme klíčové pojmy pro tuto práci.

V každé společnosti se s existencí omamných látek vyrovnávají různými způsoby. Jedno je ovšem společné, dostupnost látek je v různé míře omezená. Některé jsou dostupné všem nebo určitým skupinám a jiné jsou obecně zapovězeny.

V tradičních společnostech jsou některé látky tabuizovány. To je lidem vysvětleno pomocí mýtů a rituálů. R. Rudgley uvádí, že některé původní kmeny užívají změněných stavů vědomí, aby zúčastnění lépe pochopili jejich „historii“ tím, že si ji sami „prožijí“. Užívány jsou zejména halucinogeny, jejichž požití je možno pouze v určitých situacích, přesně stanovenými způsoby. To zabraňuje zneužití těchto látek pro vlastní potřebu mimo rituály.

V industriálních společnostech je tato situace řešena zakázy bez jasného oddůvodnění a vysvětlení. To může v jisté míře, jak poukazuje J. Pressl, podpořit touhu po nich. Je tedy potřeba dostatečná informovanost, protože nedostatečné či nepřesné informace zkreslují naše představy o riziku spojeném s jich užíváním. V euro-americké kultuře jsou chybějící mýty zastoupeny protidrogovými organizacemi¹³ a autory literatury zaměřené na drogovou problematiku. Příkladem může být T. Illes: *Děti a drogy*, K.Kalina: *Drogy a drogové závislosti 1* nebo populární dílo R. Johna: *Memento*.

---

¹³ U nás npř. Drop-in v Praze, P-centrum v Olomouci. Pomocí přednášek a prezentací seznamují žáky a rodiče s touto problematikou.

1.1.1 Psychedelické látky a halucinogeny

V této kapitole se seznámíme s obecným pojmem psychedelika a halucinogeny a následně se zaměříme na některé konkrétní látky, jež do této skupiny patří. Například halucinogenní, tedy psilocybinové houby, Durman, LSD, Meskalin, DMT a další.

Pojem psychedelika je užíván spíše jako obecný termín, jež zahrnuje psychoaktivní látky, mezi něž se řadí právě halucinogeny. To jsou látky, které mění vnímání reality, způsobují, jak už jejich název napovídá, smyslové, elementární a komplexní halucinace¹⁴.

Psychedelikum, podle antropologického slovníku je: *„látko vyvolávající změněné stavy vědomí, patří do skupiny halucinogenů, má nepředvídatelný účinek, dělí se do několika skupin, například tryptaminy (DMT, harmin, Psilocybin) a phenylethylaminy (meskalin). V různých kulturách se využívala k léčbě nebo při rituálech. Jedním z prvních, kdo pracoval s psychedeliky, byl Aldous Huxley.“*¹⁵

Intenzita zážitku je dána počtem množství této látky. Psychiatr Stanislav Grof tvrdí, že ve stavech změněného vědomí se vyplavují obsahy z našeho nevědomí a rozčlenil je do tří úrovní¹⁶. V první se objevují zážitky z vlastního života, na druhé úrovni dochází k znovuprožití období vlastního porodu (které ještě rozčlenil podle dob porodních, BPM1-4) a ve třetí úrovni dochází k zážitkům transpersonálním, tedy prožití něčeho, co Jung označil jako kolektivní nevědomí. Halucinogeny jsou převážně přírodní látky a nejvíce rozmanitých druhů se vyskytuje na Americkém kontinentu, ale je možno je najít téměř na celém světě. *„Richard Evans Schultes, specialista na psychoaktivní floru uvádí, že v Novém světě již bylo objeveno asi sto druhů halucinogenních rostlin“*¹⁷.

---

¹⁴ HARTL, P. *Psychologický slovník*. s. 60

Viz. Halucinace, klamný vjem, vzniklý chorobně bez příslušného podnětu; nemocný je přesvědčen o jeho existenci. Halucinace pravá, lze dělit na h. smyslové (zrakové sluchové aj.), elementární (jiskry, blesky, hluky aj.) a komplexní (situace, hovor, příkaz aj.)

¹⁵ WAGENKNECHTOVÁ, M. In MALINA, J. *Antropologický slovník*. s. 3317

¹⁶ Viz GROF, S. *Holotropní vědomí*. s. 225

¹⁷ RUDGLEY, R. *Kulturní alchymie*. s. 67

Typickými představiteli jsou halucinogenní houby rodu *Psilocybe* a u nás běžně rostoucí Muchomůrka červená. Dále do této skupiny můžeme zařadit různé druhy rostlin, tzv. Peyotlové kaktusy obsahující meskalin, Leknín, Durman atd., ale také živočichů, jako například Ropucha obří.

Tyto látky jsou domorodými kmeny užívány také jako léčiva a to dvojnásobným způsobem. Mohou být podávána přímo pacientovi, nebo jej požije léčitel, aby lépe nemoc rozpoznal a s větším úspěchem ji vyléčil. Dále jsou v těchto společnostech využívány při rituálech. V této práci se zaměřím především na užívání těchto látek při přechodových rituálech, konkrétně, pak při přechodovém rituálu z chlapce na muže a to v podkapitole 1.1.4.

Naproti tomu J.Presl, ředitel Drop-in v Praze, tvrdí, že halucinogeny byly s náboženskými rituály spjaty, protože „*zásah do psychiky je u těchto drog tak silný, že rituální užívání se stává jednoznačným obranným mechanismem*”¹⁸.

Užívání omamných látek není ovšem pouze záležitostí přírodních národů, vyskytuje se všude tam, kde se vyskytují tyto látky, proto neopomínám skutečnost, že jsou užívány i ve společnostech, kde jsou oficiálně zakázány, jak je tomu například v naší společnosti, což konkretizujeme v kapitole 1.1.5. O zájmu těchto společností o halucinogenní látky nám přináší svědectví vědecký zájem o tyto látky a existence syntetických látek, tedy uměle vytvořených nebo z přírodních látek extrahovaných. Příkladem takovýchto látek je LSD, Ketaminy, DMT a PCP.

Obecně lze o těchto látkách říci, že mění náladu uživatele, vnímání času a prostoru, způsobují v různé míře smyslové halucinace a rozšiřují vědomí. Na rozdíl od jiných drog, „*Není důkaz, že halucinogeny způsobují fyzickou závislost, avšak prodloužené užívání může mít za následek trvalé poškození mozku*”¹⁹.

Po obecném seznámení s látkami patřícími do skupiny Halucinogenů, nebo obecně označované skupiny psychedelika, zaměříme pozornost na jednotlivé, výše zmíněné látky. Přes to, že do této skupiny můžeme zařadit mnoho dalších rostlin či živočichů, záměrně vybírám jen některé z nich. Výběr je učiněn na základě toho, které látky souvisí přímo s

---

¹⁸ PRESL, J. *Drogová závislost*. s. 39

¹⁹ ILLES, T. *Děti a drogy*. vyd. s. 37

touto prací. Jedná se tedy o látky užití zmíněnými přírodními národy nebo látky, jež užívali respondenti z výzkumného šetření. Dělení na přírodní a syntetické látky ponechávám kvůli přehlednosti.

1.1.1.1 Přírodní halucinogenní látky

Jedná se o skupinu látek, jež se v přírodě běžně vyskytují a další jednotky, vyskytující se v přírodě s nimi nějakým způsobem interagují a nakládají. Již jsme zmínili, které látky jsou do této skupiny řazeny a proto se s nimi nyní blíže seznámíme.

Halucinogenní houby

Do této skupiny řadíme psilocybinové houby a muchomůrku červenou. Oba typy těchto hub mají svá specifika dána především odlišností psychoaktivních látek, které obasahují. Zaměříme se tedy nejprve na psilocybinové houby a následně Muchomůrku červenou.

Houby z rodu psilocybe, jsou u nás známé pod názvem Lysohlávky. Je jich kolem dvaceti druhů. V našich podnebných podmínkách rostou asi tři druhy. Nejčastěji zmiňovanými jsou Lysohlávka Kubánská, a u nás rostoucí Lysohlávka česká. Aktivními látkami v těchto houbách jsou *psilocin* a *psilocibin*.²⁰ Tyto houby často rostou v trsech na vlhkých místech, nejčastěji v lesních porostech, ale některé druhy nalezneme také na spásaných loukách. Jedná se o drobné, často našedivělé až načernalé, někdy modrající, houby s tenkou nožkou a klouboučkem ve tvaru kopí, odkud také získala svůj název nejznámější Lysohlávka Kopinatá. Mají specifický zápach a trpkou, nahořklou chuť. Jejich sběr, u nás, je možný v období podzimu.²¹ Houby se dají požívat čerstvé nebo sušené přímo nebo ve formě výluhů či uvařené jako „čaj“²². Účinky se mohou dostavit několik minut až hodinu po požití a vrcholí po několika hodinách. Uživatelé se zvyšuje se krevní tlak a rozšíří se zornice. Stav je závislý na množství aktivních látek v požitých houbách, charakterizován je euforií,

---

²⁰ Viz SHAPIRO, H. *Obrázkový průvodce DROGY*. s. 278 - 285

²¹ Viz ŠKUBA, P. *Halucinogení houby*. s. 50-63. In KOLAUTORŮ. *HOUBY, Česká encyklopedie*. s. 50-63

²² Viz SHAPIRO, H. *Obrázkový průvodce DROGY*. s. 278-285.

sluchovými a zrakovými vizemi a halucinacemi. Zdravotní rizika jsou spíše na úrovni psychické. Fyzická zdravotní rizika mohou vyvstat u jedinců, jež trpí srdečním onemocněním, problémy s tlakem nebo onemocněním ledvin a jater.²³ Otravy a předávkování hrozí spíše při záměně sbíraných hub, než samotnými psilocibinovými houbami.²⁴

V souvislosti s halucinogenními zkušenostmi s houbami můžeme hovořit také o Muchomůrce královské a Muchomůrce červené, jež je u nás obecně známou houbou. Roste od středního mírného pásu až po sever v řítkých lesních porostech, často poblíže bříz, s nimiž je v sybioze. Sběr je možný od srpna do října.²⁵ Psychoaktivní látkou obsaženou v této houbě je Muscarin, který se průchodem organizmem nemění. Užívání těchto hub je popisováno v souvislosti se obyvateli severských zemí. V souvislosti s Muchomůrkou červenou jsou známé příběhy pití moči uživatele, jím může být člověk nebo zvíře (sob).²⁶ Močí je totiž nezměněný muscarin vylučován z těla ven a dokonce je popisováno, že tento způsob požití zvyšuje psychoaktivní účinky.²⁷ Mimo tento způsob užití je možno pojídat muchomůrku v čerstvém nebo sušeném stavu.²⁸ Nástup účinků je závislý na způsobu požití, ale přichází do hodiny po požití.²⁹

Peyotlové kaktusy

Mezi Peyotlové kaktusy je řazeno několik druhů kaktusů, nejčastěji zmiňovanými je Ježunka Williamsova (*Lophophora Williamsi*) a San Pedro, rostoucí od jihozápadu USA po Peru. Obsahuje mnoho látek, jimž jsou přičítány psychoaktivní účinky těchto kaktusů, nejznámější z nich je meskalin. Ke svým obřadům je užívali a dodnes užívají některé mexické kmeny.³⁰ Kaktusy jsou

---

²³ Viz tamtéž.

²⁴ Viz ŠKUBA, P. *Halucinogení houby*. s. 50-63. In KOL.AUTORŮ. *HOUBY, Česká encyklopedie*. s. 50-63

²⁵ Viz tamtéž.

²⁶ Viz tamtéž nebo ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. S. 13

Viz DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus*. s. 183 nebo ŠKUBA, P. *Halucinogení houby*. s. 50-63. In KOL.AUTORŮ. *HOUBY, Česká encyklopedie*.

²⁸ Viz tamtéž.

²⁹ Viz tamtéž.

³⁰ Viz DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus*. s. 140 -150.

pojídány nejčastěji v sušeném stavu. Pro svou velmi hořkou chuť jsou často drceny a míchány do nápojů. Účinky přicházejí v rozmezí několika hodin po požití, popisovány jsou jako poruchy zraku, jasné obrazy, halucinace, často je popisován stav záměny smyslů. Uživatel pak vidí zvuky, slyší barvy atd.³¹ Přesto, že se u nás tyto kaktusy běžně nevyskytují je možno je vypěstovat ve speciálních podmínkách, nebo objednat po internetu.³²

Šalvěj divotvorná

Tato rostlina pochází z Mexika a byla domorodými Mazatéckými šamany používána k jasnovideckým vizím, věštění a léčení. Přirozeně se již nevyskytuje, pouze je pěstována za těmito účely. Psychoaktivní látkou této rostliny je Salvinorin. Požívají se buď čerstvé listy, jež se rozžvýkají a podrží v ústech nebo se kouří. Při kouření jsou její účinky kratší a méně intenzivní. Na rozdíl od výše zmíněných látek, je nástup účinků velice rychlý, už několik minut po užití. Při kouření dokonce hned při vydechování kouře. Stav po kouření trvá řádově v minutách. Při žvýkání se účinky prodlužují, ale i tak trvají maximálně hodinu. Stav navozený Šalvějí je sice, oproti jiným halucinogenům, krátký, za to jeho intenzita a hloubka je s jinými halucinogeny srovnatelná.³³

Durman

Užívání této psychoaktivní látky na Evropském kontinentu je písemně doloženo již ve Starém Římě.³⁴ Jelikož je Durman rostlina běžně se vyskytující na všech kontinentech ve středním pásmu, jeho rozšíření prostorové napovídá i o rozšíření jeho užívání. A tak je možno jej najít v dějinách mnohých kultur.³⁵ V současné době je tato rostlina stále stejně rozšířená, dokonce ji běžně potkáváme na zahradách jako okrasnou rostlinu. U nás jsou známé některé jeho druhy pod lidovým názvem „Andělská trouba“. Přes toto jeho rozšíření, není jeho užívání v dnešní době příliš obvyklé a to zejména kvůli nejistému obsahu účinných látek v rostlině. Účinnými látkami jsou rulíkové

---

³¹ Viz tamtéž nebo ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. s. 298 - 300

³² Viz tamtéž.

³³ Viz DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus*. s.184-188

³⁴ Viz ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. s. 23

³⁵ RUDGLEY, R. *Kulturní alchymie*. s. 107

alkaloidy, jejich obsah v rostlinách se může značně lišit podle druhů, ale také v rámci druhů, podle růstových podmínek rostliny. Právě toto kolísání účinných látek v rostlině je důvodem pro nízký počet uživatelů. Stejný počet semen totiž nemusí způsobit nic, nebo může u někoho vyvolat psychedelický zážitek, ale také poškození organismu, ztrátu nebo poškození zraku nebo dokonce smrt.³⁶

Puškvorec obecný

Je spíše vodní rostlina rostoucí také v mírném pásmu celého světa. U nás nepodléhá legislativním omezením a je běžně dostupná, ať už tedy v přírodě nebo v lékárnách či obchodech s bylinkami a čaji. Puškvorec má mnoho využití a je často užíván v přírodním léčitelství na snížení plynatosti, závratí, léčbu kašle a dalších onemocnění. V běžných dávkách nemá halucinogenní účinky. Vyšší dávky způsobují koncentraci účinného *fenetylaminu*, přesto jeho účinky nelze s jistotou řadit mezi halucinogenní. Nachází se na pomezí halucinogenů, stimulantů a sedativ. To vše záleží na užitém množství a způsobu požití a je to také závislé na růstových podmínkách, jež ovlivňují množství látek v něm obsažených. Užívat lze všech částí této rostliny, což má také vliv na účinek. Možná je aplikace ve formě výluhu, „čaje“, žvýkání kořene nebo kouření.

1.1.1.2 Syntetické halucinogenní látky

Do této skupiny, patří uměle vyrobené halucinogenní látky: LSD, Ketaminy, ibogain DMT a PCP (přezdívané také jako *Andělský prach*, velmi nebezpečné nevyzpytatelností svých účinků a nejasnou hranicí mezi běžnou a smrtelnou dávkou). Dále do této skupiny můžeme řadit látky, jež jsou primárně přírodní, ale byly během vědeckých zkoumání izolovány a následně byly nebo jsou některé z nich uměle vyráběny. Příkladem může být psilocybin, který extrahoval Hofman z psilocybinových hub, jež jsme podrobně zmiňovali výše.

Z této skupiny látek se zaměříme podrobněji pouze na LSD, jelikož ostatní látky není nutno, v kontextu této, práce podrobněji rozebírat

---

³⁶ Viz DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus* .s.111 - 124

LSD

Diethylamid kyseliny d-lysergové, zkráceně nazýván LSD byl získán z námele, tedy parazitické houby rostoucí v klasech travin a obilí, Paličkovice nachové³⁷. „Doktor A. Hofman poprvé syntetizoval LSD...v roce 1938, když zkoumal pro laboratoře firmy Sandoz ve švýcarské Basileji chemické a farmakologické vlastnosti námelu“³⁸. O pět let později při manipulaci nevědomky požil LSD³⁹ a popsal jeho psychedelické účinky. V padesátých letech minulého století bylo v USA a Velké Británii užíváno této látky hlavně v psychiatrii. Lékaři se v té době rozdělili do dvou táborů. První skupina lékařů byla unesena pozitivními výsledky v léčbě psychiatrických pacientů a delikventů za pomoci LSD. Velmi rychle se rozlila vlna obdivovatelů a propagátorů blahodárných účinků LSD, jako například T. Leary.⁴⁰ Z českých psychiatrů pracujících s LSD je nutno neopomenout Stanislava Grofa. Ten následně vyvinul techniku, umožňující dostat se do stavů, podobným těm, jež způsobuje LSD, bez požití halucinogenních látek. Tato technika se nazývá holotropní dýchání. Mnohé z jeho poznatků učiněných skrze tyto zkušenosti, ať již osobní, nebo při práci s pacienty, slouží v psychologii a psychiatrii dodnes⁴¹.

Druhá skupina lékařů pochybovala o pozitivních účincích LSD. Poukazovala na negativní důsledky užívání LSD, jako například narušení osobnosti u zdravých jedinců nebo možnosti zneužitelnosti stavu změněného vědomí k formování osobnosti. Mimo využitelnost LSD v psychiatrii, byly prováděny výzkumy také v armádě. Během těchto výzkumů někteří vojáci spáchali sebevraždu, jelikož se domnívali, že zešileli. I tyto pokusy a negativní výsledky posilovali názory odpůrců LSD, nebo donutili některé příznivce, aby svůj názor na tuto látku přehodnotili. Od sedmdesátých let je užívání této látky zakázáno a rozdílné názory na její účinky a využitelnost zůstaly do dnes.⁴²

---

³⁷ Viz ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. s. 266 - 277

³⁸ SHLAIN, B., LEE, M.A. *Acid dreams*. s.11

³⁹ Působí ve velmi nízkých dávkách, mluvíme o tisícinách gramu.

⁴⁰ Viz ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. s. 266- 277

⁴¹ Viz GROF, S. *Nové perspektivy v psychiatrii a psychologii: pozorování z moderního výzkumu vědomí*. s. 23-71

⁴² Viz ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. s. 266 - 277

LSD je účinné ve velmi malých dávkách, uvádí se, že již od 20 mikrogramů. V šedesátých a sedmdesátých letech bylo užíváno LSD v množství 100-200mikrogramů. V současnosti je užíváno v dávkách 20-80mikrogramů. Tyto nízké dávky účinné látky umožňují velmi nenápadnou aplikaci. LSD se vstřebává i přes kůži. V současnosti je možno sehnat v několika formách. Nejčastěji je užíváno ve formě takzvaných *tripů*, kdy je účinnou látkou napuštěn papír s různým potiskem. Dalšími formami je například kapalně LSD nebo tzv. „mikrotip“, kde je účinná látka napuštěna v malých želatinách.⁴³ Látka účinkuje do hodiny po užití a stav může trvat až dvanáct hodin. Stav bývá popisován velmi podobně jako u jiných halucinogenů, přichází tedy časová a prostorová dezorientace, vize, smyslové halucinace. Oproti stavům na přírodních halucinogenech, jsou vize a halucinace na LSD popisovány jako „hranatější“ a „geometričtější“. Fyzická zdravotní rizika LSD jsou téměř nulová. Naopak větší rizika představuje LSD pro psychickou rovnováhu jedince. Dokonce je možno, že by LSD mohlo vyvolat některé typy psychických onemocnění jako je schizofrenie, deprese, úzkosti atd.⁴⁴, což také vedlo k jeho zákazu, jak jsme již zmínili výše.

---

⁴³ Viz DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus*. s. 111 - 124, srov. ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. s. 87 - 93

⁴⁴ Viz DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus*. s.111 -124

1.1.2 Psychedelická zkušenost

Po té, co jsme si představili halucinogenní látky a jejich účinky, je možno lépe pochopit pojem psychedelická zkušenost. „Psychedelický (z řečtiny: psyché, „duše, mysl“ a delos, „manifest, zjevnost“), silný příjemný psychický prožitek, provázený tvořivostí, bujností, svobodomyšlností, extatickým vytržením. Termín poprvé použil v roce 1956 psychiatr Humphry Osmond pro halucinogenní drogy v souvislosti s jejich psychoterapeutickým použitím...“⁴⁵

Dovoluji si říci, že psychedelickou zkušenost zažívá jedinec, který požil látku s psychedelickými účinky. V kontextu této práce, je to tedy stav, prožívaný po užití halucinogenů. Tento stav je možné označit také pojmem změněný stav vědomí⁴⁶. Ráda bych ještě poznamenala, že stavy změněného vědomí nemusí být vždy způsobeny omamnými látkami, člověk jich může docílit také meditací, půstem, hypnózou či Holotropním dýcháním⁴⁷. Tyto stavy nemusí být vždy negativní, jak jsou vnímány naší kulturou, ale mohou být využity při léčbě závislostí, lehkých psychických poruch a deviací, jak jsme zmiňovali v předchozí podkapitole. „Procento úplného vyléčení či výrazného zlepšení bylo u LSD terapie vyšší než u tradičních metod“⁴⁸.

Psychedelická zkušenost je klíčovým pojmem této práce, jelikož její prožitek je v popředí zájmu výzkumníka. Prožitek této zkušenosti může být specifický a závisí na osobním nastavení jedince. Přesto má určité společné znaky, jež byly uvedeny v předchozích podkapitolách v souvislosti s konkrétními látkami. Jedná se o smyslové halucinace, změnu vnímání času a prostoru atd.

---

⁴⁵ BUREŠ, P. In MALINA, J. *Antropologický slovník*. s. 3316

⁴⁶ Viz GROF, S. *Holotropní vědomí*. s. 22-75

⁴⁷ Technika využívající hlubokého dýchání, evokující hudby a tlaků působených doteky. Tuto metodu zdokonalil a rozšířil S.GROF.

⁴⁸ SHLAIN, B., LEE, M.A. *Acid dreams*. s. 92

Jde o výzkumy prováděné v 50. letech na téměř čtyřiceti tisících pacientů.

Tradiční metoda je zde chápána, jako běžná odvykací kúra v psychiatrických léčebnách, jež využívá kombinaci abstinence a užití ztišujících léků, její účinnost je velmi nízká.

1.1.3 Kulturní kontext

Tento pojem je v této práci důležitý zejména proto, že ovlivňuje prožitek a interpretaci zážitku psychedelické zkušenosti. Je klíčovým pojmem výzkumné otázky této práce, kde je chápán jako vliv kultury na prožitek psychedelické zkušenosti. Tento prožitek je jednak závislý na osobním nastavení jedince, ale také na kulturním kontextu. Ten se v jedinci zrcadlí skrze výchovu a socializaci do společnosti. Definovat pojem kultura by bylo úkolem pro nejednu samostatnou práci, proto zde využijeme definici z roku 1952, k níž došli antropologové Alfred Louis Kroeber a Clyde Kay Maben Kluckhohn rozbořením asi sto padesáti definic: „...*kultura je produkt, je historická, zahrnuje ideje, vzory a hodnoty, je selektivní, lze se jí učit, je založena na symbolech a abstrahována z chování a produktů chování.*“⁴⁹ Toto pojetí kultury nám umožňuje

chápat, že ní udávané hodnoty, ideje a vzory, jež si jedinec výchovou osvojuje ovlivňují to, jakým způsobem prožívá a interpretuje svůj psychedelický zážitek a jaký mu dává význam. V následující podkapitole si představíme přírodní národy, jež užívají halucinogenních látek v přechodovém rituálu do dospělosti, poukážeme tedy na kulturní kontext užití těchto látek v případě těchto dospívajících chlapců. V praktické části této práce se zaměříme na kulturní kontext dospívajících chlapců v naší společnosti. Jedná se tedy o internalizovaný vliv kultury na užití těchto látek a na vliv na jeho prožitek.

Kulturní kontext chápeme tedy jako vliv kultury na jedince. Okolnosti a důvody za jakých danou látku požívá. A jaký vliv má daná kultura na to, že vůbec halucinogenní látku požil, za jakých okolností ji požil, z jakých důvodů a jakým způsobem si zážitek interpretuje, tedy jaký význam tomuto přikládá.

V souvislosti s kulturním kontextem je důležité vymezit si pojem přechodový rituál. U přírodních národů totiž kulturní kontext ovlivňuje podobu přechodového rituálu z chlapce na muže a určuje průběh, okolnosti a podobu tohoto rituálu, tedy i to, že jsou v souvislosti s ním užity halucinogeny. V následující podkapitole si ujasníme, co pojem přechodový rituál znamená.

---

⁴⁹ Viz MALINA, J. *Antropologický slovník*. s. 2071

1.1.3.1. Přechodový rituál

Přechodový rituál, někdy označován také jako rituál nebo obřad přechodu nebo také jako iniciační obřad je „typ rituálu, při němž dochází ke změně sociálního stavu účastníka – z dívek se stávají ženy, z chlapců muži, ze studentů absolventi...“⁵⁰ Tímto typem rituálu se ve své práci zabýval francouzský antropolog A. van Gennep, jež popisuje přechodový rituál jako způsob, prostřednictvím něhož jedinci mění svou sociální pozici ve společnosti. Prostřednictvím symbolického odloučení od jedné sociální pozice, skre odloučení, stav, kdy jsou jakoby mimo jakoukoli sociální pozici, až po získání nové pozice ve společnosti. Tento symbolický přechod napomáhá jedinci vyrovnat se se změnou svého společenského postavení a s ním spojenou sociální rolí.⁵¹ Na práci A. Gennepa navazuje britská antropolog Victor Witter Turner a podrobněji rozpracovává fázi *pomezí*, též označovanou jako „...*Období liminality považoval za významné nejen pro rituál, ale také pro běžný život společnosti. Podle jeho názoru lidé, kteří se nacházejí ve stavu liminality, unikají klasifikační síti, která za běžných podmínek vymezuje jejich sociální status. Proto prahovost symbolicky připodobňoval k smrti...*“⁵² Turner vymezuje strukturovanou společnost, kde se lidé odlišují sociálními statusy a rolemi a jsou zařazeni do různých úrovní společenského systému. Naproti ní se pak nachází nestrukturované *communitas*, kterým odpovídá liminalita. Jedinci jsou mimo sociální statusy a jsou si společensky rovni.⁵³ Tento princip můžeme pozorovat v přechodových rituálech z chlapce na muže u přírodních národů, jak popíšeme v následující kapitole.

---

⁵⁰ Viz SOUKUP, M. a SOUKUP, V. In MALINA, J. *Antropologický slovník*. s. 2874

⁵¹ Viz GENNEP. A. *Přechodové rituály*. s. 20-71

⁵² SOUKUP, M. a SOUKUP, V. In MALINA, J. *Antropologický slovník*. s. 2874

⁵³ Viz tamtéž

1.1.4 Užívání halucinogenních látek u přírodních národů

V této kapitole se zaměříme na popis užívání halucinogenních látek u přírodních národů, které využívají tyto látky při přechodovém rituálu z chlapce na muže. Jak již bylo zmíněno, popis těchto rituálů nám bude sloužit ke komparaci s výsledky provedeného výzkumu v našem kulturním kontextu, uvedený v závěrečné části této práce.

Podrobněji tedy nahlédneme do dvou kulturních oblastí přírodních národů Jižní a Severní Ameriky s konkrétním zaměřením na Kalifornii, Nové Guinee a Afriky. Tento popis se bude konkrétně týkat Durmanu a halucinogenních hub, s nimiž jsme se blíže seznámili v předchozí kapitole. Jednotlivé rituály popíšeme a na konci kapitoly shrneme vše, co mají společné. S těmito společnými znaky pak budeme pracovat při komparaci.

Pojmem přírodní národy v kontextu této práce míníme neevropská společenství, jež s Evropany nesdílí stejné kulturní hodnoty, normy a ideje. V kontextu této práce to tedy znamená, že nemají stejnou legislativu, halucinogenní látky zde nejsou postaveny mimo zákon, ale naopak, jsou součástí jejich kultury. To znamená, že halucinogenní látky jsou součástí jejich kulturního kontextu a jsou využity při přechodovém rituálu, nebo také iniciaci, kdy *„Iniciace je dlouhá řada ceremonií, jejichž cílem je uvést mladého muže do náboženského života. Poprvé vystoupí z čistě profánního světa, vněmž se odehrávalo jeho dětství, aby vstoupil do okruhu věcí posvátných. Tato změna stavu totiž není vnímána jako prostá pravidelná součást vývoje předem existujícího zárodku, ale jako proměna totius substantiae. Říká se, že v tomto okamžiku mladík umírá, konkrétní osoba, jíž byl, přestává existovat a okamžitě je nahrazena jinou osobou. Znovu se rodí v nové formě. Tato smrt a znovuzrození probíhají za pomoci příslušných ceremonií, které nejsou chápány pouze v čistě symbolickém smyslu, ale doslovně“*.⁵⁴

Nyní si přiblížíme konkrétní příklady, kdy je užívání halucinogenních látek součástí přechodového rituálu z chlapce na muže.

„Většina indiánů Severní i Jižní Ameriky naopak používá tuto rostlinu (durman) k výhradně pozitivním účelům, mezi které patří zasvěcení mladých mužů a jejich uvedení do dospělosti a plné účasti na kulturních tradicích kmene

---

⁵⁴ DURKHEIM, E. *Elementární formy náboženského života*. s. 47

*prostřednictvím extatického střetu s pravdou o znalostech předků,...*⁵⁵ Tento iniciační kult je nazýván „*Toloache*“, jeho vznik je umístěn do Kalifornie odkud se prý dále šířil na Jih i Sever. Antropolog Alfred Kroeber z Kalifornské univerzity v Bekeley popisuje rituál *Toloache* u kmenů *Diegeňo* a *Louiseňo*, kde se od tohoto rituálu odvíjí celá kultura. Tento rituál se provádí vždy v době, kdy se shromáždí dostatek dospívajících chlapců na posvátném místě vysvěceném k příležitosti tohoto obřadu. Před požitím jsou chlapci izolováni od ostatních členů kmene a mají omezený přísun potravin, vody a stimulačních podnětů. V noci dostávají tito iniciovaní část rozemletého kořene durmanu neškodného smíchaného s vodou za vedení a přítomnosti šamana. Všechny nádoby a předměty užívané v tomto obřadu jsou speciálně připraveny pouze pro tuto příležitost a neužívají se k jiným účelům. Po vypití nápoje jsou mladíci vyzváni k průvodu, tanci a obřadnímu obcházení ohniště. Jakmile látka začne působit jsou mladíci odvedeni do uzavřeného prostoru, kde, upadají do bezvědomí trvajících jednu až tři noci⁵⁶. Prožitek „*se stane nadosmrť jejich osobní svátostí. Obsahem vize je většinou zvíře...zasvěcenci se od něj naučí svou osobní píseň, která je pak provází celým životem.*“⁵⁷ Asi dva měsíce po vypití nápoje z durmanu se koná závěrečný rituál úzce spjatý s mytologií těchto kmenů, jelikož ústřední postavou je mytologická postava *Wanawut* zobrazující mléčnou dráhu jako symbol ducha, uložená do jámy a zaskládána kameny. A. Kroeber jej popisuje, že chlapci postupně schází do jámy, kde přeskakují po kamenech. „*Symbolika tohoto zvláštního rituálu přímo odkazuje na téma života a smrti*“⁵⁸. Po té všichni společně jámu zahrnou, následuje ohňový tanec a vypálení celého okolí místa, kde se tento rituál konal. Účastníci toto místo opouští jako muži a durmanový nápoj už nikdy neokusí. Podobně je durman užíván také u kmene Cahailů, jež mimo A. Kroebera popisují i jiní antropologové jako například Hooper (1920), William Duncan Strong (1929, str. 173-175), Lowell J. Bean (1972, 61-2), Katherine Siva Saubelová. Další autor, Hedwig Schleiffer, popisuje podobný rituál přechodu u původních obyvatel Virginie, kde „*Starší*“ vyberou dospívající chlapce a odchází s nimi lesa, kde přebývají osamoceni

---

⁵⁵ FURST, P. T. *Halucinogeny a kultura*. s.171

⁵⁶ Viz FURST, P. T. *Halucinogeny a kultura*. s. 174

⁵⁷ KROEBER, A. *Handbook of the Indians of California*. s. 671-672

⁵⁸ Tamtéž s. 672

v chatrčích, dodržují půst a dostávají opakovaně vývar z kořene Durmanu. Po intoxikaci trvající až dvacet dní se předpokládalo plné opuštění dosavadních návyků, dovedností a předpojatostí. Účastník rituálu se tak měl jakoby znovuzrodit do nové role – muže a nepřinášet si do ní žádné zlovyky, předpojatosti a vazby vytvořené během dětství, k osobám nebo věcem.⁵⁹ „*Když potom mladí mužové přicházejí k sobě, jejich mysl může pracovat svobodně, bez zatěžování návyky či výchovou. Osvobozují se tak i od vzpomínek na jakékoliv pokrevní svazky a nalézají se ve stavu rovnosti a dokonalé svobody, aby mohli vládnout svým činům a nakládat s vlastní osobou bez jakékoli vnější kontroly s výjimkou Zákona přírody.*“⁶⁰

Nyní se vydáme do západní části Nové Guineje, kde příslušníci kmene Bimin-Kuskusmin užívají k iniciačním obřadům zázvor, tabák a halucinogenní houby, jež podle tradice obsahují *ducha*, který iniciované provádí říší předků. Americký antropolog Fitz John Porter Poole, popisuje dvanácti stupňové zasvěcovací rituály typické pro kmeny obývající okolí hory Ok. Tyto stupně jsou hierarchicky uspořádány. Stupňuje se náročnost rituálu ve smyslu délky půstů a izolace, míra užití halucinogenních látek i věk jeho účastníků. V prvních stupních se jedná, o námi zkoumaný, přechod z chlapce v muže u následujících se pak jedná o přechod muže ve „*staršího*“. Pro naše účely se tedy budeme zabývat prvními stupni zasvěcovacích rituálů. Zmíněné rostliny, pocházející z krve, semene a kostní dřeni bájného předka, jsou pro tyto účely obřadně pěstovány „*Staršími*“, tedy těmi, jež prošli vyššími stupni zasvěcení. Symbolicky tyto rituály posilují srdce, semeno a kosti zúčastněných. Před požitím omamných látek je nutná izolace a zdrženlivost od běžných denních úkonů jako je jídlo, pití a spánek. Doba bez jídla, pití a spánku se prodlužuje podle jednotlivých stupňů zasvěcení. U prvních stupňů týkajících se přechodu mladíků do dospělosti se jedná o jeden až tři dny půstu. Soustředěnost na vnitřní svět zúčastněných je dále podporována zpěvem, tancem, bubny a hlavně snížením působnosti vnějších faktorů běžného každodenního života prostřednictvím prostorové a sociální izolace. Celý proces se odehrává na

---

⁵⁹ SCHLEIFFER, H. *Sacred Narcotic Plants of the New World Indians: An Anthology of the Texts from the 16th Century to Date*. s. 130 - 2

⁶⁰ SCHLEIFFER, H. *Sacred Narcotic Plants of the New World Indians: An Anthology of the Texts from the 16th Century to Date*. s. 133

klidném místě v horách. Účastníci jsou dále střídavě vystavováni vlivům počasí. Celý rituál je možné chápat jako zkouška odolnosti. Po určitém období dochází v noci k aplikaci látek odpovídajícím stupni zasvěcování, tedy zázvoru, tabáku a houbám, jež uvádí zasvěcovaného do určitého typu tranzu. Podle tradice dochází k oddělení „ducha“ od těla, který se vydává na pouť do příštích či minulých světů a získává moudrost od předků, dosahuje větší moudrosti a proniká do tajemství Vesmíru a následně se vrací zpět do těla, několik dní se zotavuje až se opět vrátí do běžného každodenního života. Každý zasvěcovací cyklus je považován za zátěžovou zkoušku, jelikož dochází jednak k určitému typu duchovního prozření a také ověřuje schopnosti zvládnutí prožívaných zkušeností na psychické i fyzické úrovni.⁶¹ Zvládnutí této zkoušky je důkazem schopnosti chlapce stát se mužem a po návratu je tak k němu i přistupováno. Překvapivé se může zdát užití zázvoru, který v naší kultuře jistě nepovažujeme za halucinogenní látku, ovšem v kombinaci s půstem a způsobem aplikace může těchto vlastností nabývat: „...*drcené listy zázvoru se vkládají do nosních dírek a části stvolu zasvěcování požívají. Zázvor vyvolává pocity pálení v žaludku, neostré vidění, hrůzná zjevení, sluchové halucinace, nevolnost, závratě, dehydrataci těla, třas a dezorientaci...podle Bimin-Kuskusminů nejvýznamnějším účinkem zázvoru jsou záchvaty nepravidelného dýchání spojené s bušením ve spáncích, v krku a hrudi.*“⁶² Zde by se mohlo jednat o účinky podobné těm, jež jsou vyvolávány holotropním dýcháním, které pracuje na principu zrychleného dechu a překysličení organismu⁶³.

Pozorovatelnými společnými znaky jsou zde období života, izolace, půst, zdrženlivost, námaha-vyčerpání, gradace, odpoutání se od každodennosti a dosud poznanych a zažitých vzorců chování. Rituál je veden „Staršími“, tedy autoritou a má přesná a „přísná“ pravidla, odkazuje na mýty, oživuje vztah k předkům, zohledňuje živly a jejich symboliku. Jedná se o neopakující se zážitek zasvěcení a současně také intoxikace.

---

⁶¹ In POOLE, F. J. P. *Ritual Rank, the Self, and Ancestral power: liturgy and Substance in Papua New Guinea society*. s. 104 - 135

⁶² RUDGLEY, R. *Kulturní alchymie*. s. 106

⁶³ Viz GROF, S. *Holotropní vědomí*. s. 20 - 33

1.1.5 Užívání halucinogenů v kontextu naší společnosti

Většina omamných látek se dostává na seznam zakázaných látek po té, co jsou zaznamenány jejich negativní účinky a možnost, že by mohly nějak ohrozit běžný chod společnosti. Jak můžeme vidět u výše jmenovaných látek, průběh jejich „života“ od objevení po zákaz je obdobný: Farmaceutická firma objeví nějakou sloučeninu, pomocí lákavé reklamy s ní seznámí lékaře a postupně také pacienty. A kdo by odmítl lék po kterém „ se budete cítit lépe než dobře“? Po tomto masovém rozšíření se začnou objevovat nežádoucí účinky, vzniká závislost, objevují se neduhy spojené s užíváním „zázračného“ léku. Farmaceutická firma se již velmi obohatila a tak může bez problémů svůj lék stáhnout.

Tento lehce nadnesený popis je společný velké spoustě látek, jež se těšily oblibě. Jak je to s nimi po zákaze? Opravdu se na ně zapomene?

Zákaz vede k tomu, že se z léku stane droga, která přestane být běžně dostupná, což ovšem neznámá, že se stane zcela nedostupnou. Tato látka se dostane na takzvaný černý trh a prostřednictvím něj k jejím uživatelům, ti už ovšem nejsou pacienti, ale stávají se narkomany, drogově závislími.

Zákaz tedy nikdy nevede k úplnému potlačení užívání drog a mnohdy je tomu právě naopak, jak se říká: „zakázané ovoce nejlépe chutná“. *„Historickým příkladem jsou zde léta alkoholové prohibice v USA, která vedla pouze ke vzniku organizovaného zločinu v takové míře, že stát nakonec od prohibičních opatření ustoupil“*⁶⁴. Zákaz nevede jen k organizovanému zločinu, ale dojde také ke snížení kvality omamné látky (přimíchání neúčinných nebo nebezpečných látek) a vzrůstu cen. Důsledky jsou znatelné také ve zdravotní a sociální oblasti. Mnohdy zákazy také podporují a upevňují soudržnost skupin pohybujících se v této oblasti.

Je tedy cestou k úspěchu v boji proti drogám liberalizace? Příkladem takového přístupu nám může být Holandsko, které dalo volnost obchodu s lehkými drogami v tzv. Coffeeshopech. Některé zdroje dokonce uvádějí pokles užívání marihuany samotnými Nizozemci. Zatím co v Evropě, Spojených státech a také v České republice *„neustále narůstá obliba rekreačního užívání*

---

⁶⁴ PRESL, J. *Drogová závislost*. s. 59

*marihuany, zejména mezi nejmladší populací (ve věku 15-25let)*⁶⁵ a to i přesto že pro ni platí stejný zákaz distribuce jako u tvrdých drog.

„Podle zákona platného v současné době lze trestně posítnout osoby, u kterých byla prokázána výroba drogy, její dovoz či vývoz a její opatření či přechovávání „pro jiného” ⁶⁶. Užívání drog a držení malého množství pro vlastní potřebu je u nás legální a léčba může být zahájena pouze na základě vlastního rozhodnutí. Pro společnost je již samotné napojení na „drogovou” komunitu zavrženíhodné, aniž je patrna snaha jejich problému porozumět. Zkrátka jsou „jiní než my” a takhle se přeci slušně vycvovaný člověk nechová. Konzumace méně obvyklých návykových látek je často chápána jako prohřešek. Pro konzumenta těchto látek je velmi obtížné se do „normální” společnosti opět zařadit, jelikož bývá netolerantní a krutá i k bývalým uživatelům.

---

⁶⁵ KALINA, K. a kolektiv. *Drogy a drogové závislosti* 1. s. 27

⁶⁶ PRESL, J. *Drogová závislost*. s. 81

1.1.6 Období dospívání

V této kapitole vymežíme období dospívání, které zastupují také pojmy mladí nebo dospívající chlapci či mladíci. U přírodních národů je toto období jejich života spjato s výše zmíněným rituálem přechodu, jež umožňuje přechod z období dětství do dospělosti. V naší společnosti není tento přechod zprostředkován jednoznačným procesem, ale souborem procesů, jež nám umožní pochopit následující definice.

Chlapci, na něž je zaměřena pozornost v této práci je možno zařadit do kategorie *mládí*. Tento pojem je sociologickým slovníkem vymezen takto: „*Fáze životního cyklu mezi dětstvím a dospělostí charakterizovaná dokončováním fyzických změn organismu započatých v pubertě, přípravou na převzetí rolí dospělého, odpoutáváním od primární rodiny, hledáním nové hodnotové orientace, hledáním nových autorit a konkrétnější přípravou na budoucí povolání... Časově se m. obtížně vymezuje. Jeho počátkem může být dokončování základní školní docházky a koncem vstup do zaměstnání a založení rodiny.*“⁶⁷ Tato definice mládí slouží také při výběru respondentů pro výzkumné šetření, jak si přiblížíme v kapitole 2.3. U zmíněných přírodních národů je toto období jejich života charakterizováno právě zralostí k účasti na iniciačním obřadu, neboli přechodovém rituálu.

Pro doplnění definice mládí je nutno ještě dodat něco k období, do něhož tito chlapci vstupují, nebo slovy V. Turnera, na jehož prahu se nacházejí, a to je *dospělost*. Dospělost je biologicky charakterizována zralostí k reprodukci, tedy, že „*samci produkují životaschopné spermie. Velmi důležitá je však sociální dospělost, ..., u samců je tento posun mnohem výraznější (než u samic) a může být spojen se značnými morfologickými změnami.... Sociální dospělosti dosahuje jedinec až v případě získání sociálního statutu dospělého jedince a nezbytného zařazení v sociální hierarchii..... U člověka bývá tento přechod do skupiny sociálně dospělých potvrzován různými rituály dospělosti (iniciace)*“⁶⁸.

---

⁶⁷ JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. s. 160

⁶⁸ VANČATA, V. a VANČATOVÁ, M. In MALINA, J. *Antropologický slovník*. s. 974

1.2 Základní výzkumná otázka a teoretický předpoklad

V této kapitole představíme základní výzkumnou otázku a s odkazem na předešlé kapitoly vymezení teoretický předpoklad.

Základní výzkumná otázka této práce je: „V jakém kulturním kontextu získávají dospívající chlapci psychedelickou zkušenost? Jaký dopad má tato zkušenost na jejich pozici v sociálních strukturách?“

Jednotlivé pojmy základní výzkumné otázky byly ukotveny v předešlých kapitolách. Následně tedy můžeme rozpracovat dále tuto základní výzkumnou otázku pracovními otázkami. „Jaké kulturní významy psychedelická zkušenost přináší uživatelům a jaký význam jim přináší v kontextu jejich sociálního prostředí?“ „Jaký vliv má kulturní kontext na povahu psychedelické zkušenosti?“ „Jaký vliv má tato zkušenost na jejich běžné každodenní fungování v sociálních strukturách?“.

V závěrech výzkumného šetření i během něj je kladen důraz na kulturní aspekty ovšem jen v takové míře, aby nezastínil aspekty, jež se mohou během výzkumu objevit. Totéž platí i pro pracovní otázky, které jsou v přímé souvislosti se sledovanými liniemi, jimiž je: *kontext užití*, zahrnující kritéria jako je čas, prostor, důvod a cíl užití halucinogenních látek. *Způsob užití*, ve smyslu jak se respondenti k psychedelické zkušenosti dostali, zda jim byla někým zprostředkována, jestli zde hraje nějakou roli aspekt „daru“, co pro ně tato zkušenost znamenala, co jim přinesla, co je naučila, zda nějakým způsobem proměnila jejich dosavadní život nebo přístup k němu. Dalšími možnými aspekty je *začlenění* či *vymezení*. Kde bylo sledováno, do jaké sociální skupiny je tato zkušenost začlenila, nebo naopak, zda je odněkud vyčlenila a vůči komu nebo čemu proběhlo možné vymezení. Poslední pracovní otázkou je, na základě čeho došlo u respondentů k interpretaci jejich prožitku.

Praktická část

Prováděný výzkum měl za úkol odhalit určité linie pro užívání halucinogenů nezletilými chlapci v kontextu současné české kultury s ohledem na kontext užití halucinogenů při přechodových rituálech s chlapce na muže u vybraných přírodních národů, jak bylo popsáno v kapitole 1.1.4. Tento postup byl vybrán jako způsob k získání komplexnějších informací o současnosti a snížení možného omezení výzkumníka vstupovat do terénu s předem vymezenými „škatulkami“(kategoriemi) do nichž budou získaná data řazena.

2.1 Teoretické ukotvení výzkumného šetření

Zkoumané téma by bylo jen těžko uchopitelné kvantitativním výzkumem, jelikož jde o výzkum malé skupinky mladíků nebo o izolované jedince se specifickou zkušeností. Právě specifická tato zkušenost a minoritní rozšíření těchto látek ve společnosti, dáno omezenou dostupností, jsou spolučiniteli nemasového šíření ve společnosti. Navíc samotná zkušenost, může být za určitých okolností natolik silná, těžko slovy uchopitelná nebo nepříjemná, tzv. badtrip, že o ní někteří zúčastnění nejsou schopni mluvit. K poznání této zkušenosti je nutné strávit s respondentem delší čas a navázat určitý vztah, který umožní, aby se respondent cítil bezpečně a otevřel se. Jeho otevřenost a důvěra k výzkumníkovi je pro získání informací velmi důležitá, jelikož se může jednat o velmi citlivá témata, která mu psychedelická zkušenost přinesla. Postupy kvalitativního zkoumání jsou tu tedy na místě.

Výzkumné šetření probíhalo na základě odborné literatury vymezující postupy kvalitativního šetření. Jako podklad pro výzkumné šetření byla zvolena literatura: *Kvalitativní výzkum*⁶⁹, *Základy kvalitativního výzkumu*⁷⁰, *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*⁷¹ a *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*⁷².

---

⁶⁹ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. s.408

⁷⁰ STRAUSS, A., CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. 1997.

⁷¹ REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. 184. s.

⁷² ŠVARÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 384. s.

2.2 Plán výzkumu

Výzkum je rozdělen do dvou částí. První částí výzkumného šetření byly skrze analýzu odborných textů popsány přechodové rituály z chlapce v muže za pomoci halucinogenů u přírodních národů. Výsledek byl popsán v kapitole 1.1.4.

Druhá část byla zaměřena na praktické terénní výzkumné šetření dospívajících chlapců v České Republice majících zkušenost s halucinogeny. Tento terénní výzkum se řídil pravidly případové studie⁷³. Tato byla zvolena s ohledem na téma a jeho intimnost. Jednotlivé případy a zkušenosti přináší informace nutné pro tento výzkum. A umožní následnou komparaci, jak mezi jednotlivými případy, tak mezi oběma částmi výzkumu. Výzkumem získané informace a následná komparace by měli vést k odpovědi na výzkumnou otázku: „V jakém kulturním kontextu získávají dospívající chlapci psychedelickou zkušenost? Jaký dopad má tato zkušenost na jejich pozici v sociálních strukturách?“. A pracovní výzkumné otázky: „Jaké kulturní významy psychedelická zkušenost přináší uživatelům a jaký význam jim přináší v kontextu jejich sociálního prostředí?“ „Jaký vliv má kulturní kontext na povahu psychedelické zkušenosti?“ „Jaký vliv má tato zkušenost na jejich běžné každodenní fungování v sociálních strukturách?“, tedy odhalit osobní i sociální souvislosti spjaté s tímto zážitkem.

V následujících kapitolách vymezíme výzkumný vzorek, metody, proces sběru dat a jejich analýzu. Nakonec zreflektujeme práci v terénu, omezení výzkumu a shrneme závěry výzkumného šetření.

---

⁷³ Viz HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. s. 102- 113

2.3 Výběr výzkumného vzorku

Zde se zaměříme na výzkumný vzorek, jeho utváření, postup výběru, kritéria, podle nichž byli respondenti vybíráni a popis postupu práce s respondenty.

Výzkumný vzorek je tvořen 7 respondenty, jež splňují stanovená kritéria pro výzkum: dospívající chlapci, tedy ve věku 12-18let, mající (čerstvou) zkušenost s halucinogenními látkami. V rámci studia sociální práce, jsem se v praxi setkala s klienty, jež splňují tato kritéria. Dále jsem v běžném sociálním prostoru vyzorovala další možné respondenty. Tato skupina respondentů byla dále obohacena o ty, jež doporučili samotní respondenti. Pro zachování variability vzorku byli vybíráni respondenti z více sociálních volnočasových skupin, aby nedocházelo k překrývání a opakování informací, jež mohou být v rámci skupiny sdíleny. Jednotliví respondenti by měli být také, ze stejného důvodu, reprezentanty různých sociálních tříd, tedy vyrůstající v různém sociálním prostředí.

Jak vypovídá literatura i má předchozí výzkumná zkušenost: „*Interpretativní studie se obvykle odehrávají v přirozených podmínkách.*“⁷⁴ Jednotlivé rozhovory tedy probíhali v prostředí, jež si sami respondenti vybrali, jako pro ně bezpečné. Jak jsem již uvedla výše, s respondenty bylo třeba navázat určitý vztah. Za tímto účelem jsem navštěvovala několik spontánně vzniklých volnočasových skupin, tedy skupin chlapců a dívek, jež se po škole scházejí například na hřištích, zastávkách, v parcích a tak dále. Tyto skupiny jsem pozorovala v rozpětí od měsíců po několik let. Sociální struktury těchto skupin mi byly známe v různé míře. V některých jsem přesně vyzorovala vztahy i pozice, v jiných jsem získala pouze obecnou představu. Dosavadní poznatky o těchto skupinách byly ovšem dostačující pro výběr respondentů pro tento výzkum.

Respondenti byly ze třech pozorovaných volnočasových skupin, dva „samotáři“ a dva na základě doporučení od respondentů ze zmíněných sociálních skupin.

---

⁷⁴ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. s. 156

2.4 Metody a proces sběru dat

Tato kapitola je věnována procesu získávání dat v terénu. Zaměřuje se na samotné výzkumné šetření, na roli výzkumníka v terénu, popis jeho zkušenosti s pozorováním výše zmíněných sociálních skupin respondentů, vytypování respondentů, navazováním kontaktu a interpersonálních vztahů s respondenty a jejich motivování k účasti na výzkumném šetření.

Výzkumník nejprve nezúčastněně pozoroval malé volnočasové sociální skupiny. Tedy skupiny dospívajících dívek a chlapců, jež tráví svůj volný čas venku. Pozoroval členy skupiny, kteří se schází na určitém místě každý den a tvoří pevné jádro skupiny. Další členové docházeli s menší intenzitou. Rozpoznání členů skupiny bylo důležitým základem, který umožnil následovně pozorovat vztahy mezi jednotlivými členy, dominanci postavení některých členů skupiny a stálost skupiny. Nezúčastněně byla také pozorováno časové rozmezí schůzek skupiny a aktivity, jimiž tráví tato skupina svůj společný čas. Právě tyto aktivity hrály klíčovou roli při navazování vztahu mezi výzkumníkem, skupinou a jejími členy. Výhodou zde byla i relativní věková blízkost, jež umožnila vstup do skupiny a částečné přijetí skupinou. Výzkumník se ovšem nestal plnoprávným členem skupiny, jelikož s ní netrávil veškerý čas, neúčastnil se všech aktivit skupiny a neměl přístup ke všem informacím, které daná skupina sdílí. V tomto bodě se nezúčastněné pozorování měnilo na zúčastněné pozorování. To postupně umožňovalo poznávat a vytypovávat si budoucí možné respondenty.

Respondenti ovšem nemohli být pouze z jedné sociální skupiny, protože by to vedlo k získání shodných nebo podobných dat. Stejný postup byl tedy současně uplatňován u tří takovýchto skupin. Další respondenti byli získáni specifickým způsobem, jež podrobněji rozebírá předchozí kapitola.

Data byla tedy v terénu získávána více způsoby, jednak neformálními rozhovory na toto téma, započaté samotnými respondenty. Toto vedlo hlavně k seznámení se s životními příběhy členů skupiny, ukotvení jejich psychedelické zkušenosti v kontextu tohoto příběhu a následně k výběru respondentů. Hlavním zdrojem dat výzkumného šetření byly vyprávění

respondentů o jejich zkušenosti s psychedelickými látkami vedeny na základě zmiňované osnovy.⁷⁵

Během neformálních rozhovorů s respondenty na dané téma byl výzkumníkem pozorován posun ve způsobu vyprávění. Respondenti postupně získávali důvěru ve výzkumníka a zacházeli tak, ve svých vyprávěních, do větších detailů. Neformální rozhovory pomáhaly také výzkumníkovi orientovat se v jejich životním příběhu, lépe poznávat jejich „slovník“ a postupně je seznamovat s výzkumníkovým zájmem a záměrem a motivovat je tak k vzájemné budoucí spolupráci. Všichni respondenti byli motivováni možností účastnit se na výzkumném šetření. Výzkumník se během času stráveném v terénu nesetkal s žádnými problémy ve vztahu k jeho roli. Vytypovaní respondenti byli ochotni stát se respondenty a účastnit se výzkumného šetření. Žádný z nich neodmítl. S některými se vyskytl pouze problém sejit se ve smluvený termín.

Rozhovory na toto téma nebyly vedeny pouze s respondenty zařazenými do výzkumného šetření. Mimo tuto skupinu respondentů probíhaly rozhovory také s dalšími členy těchto sociálních skupin. Tyto rozhovory byly vedeny dle podpůrné osnovy neformálně a nebyly nahrávány. Sloužili k získání informací od dalších členů skupiny o stejné události, jakou popisovali respondenti, jež byli do výzkumného šetření zařazeni. Tento postup umožnil členům skupiny sdílet své zkušenosti a snížil jejich pocit zklamání z toho, že nebyli do výzkumného vzorku zařazeni. Výzkumníkovi tyto neformální rozhovory umožnili zakotvení, porovnávání výpovědí respondentů a možné vyloučení smyšlených informací.

Jednotlivé rozhovory byly vedeny v přirozeném prostředí respondentů a byl kladen velký důraz na co nejnižší zásahovost ze strany výzkumníka, s cílem nechat respondenta volně vyprávět o své zkušenosti.⁷⁶

Rozhovory byly s informovaným souhlasem respondentů nahrávány na diktafon. Během rozhovorů si výzkumník dle potřeby vedl poznámky, které sloužily pro následné doptávání a ujasňování si respondentem uvedených

---

⁷⁵ Viz příloha

⁷⁶ Podle KAUFMANN, J.-C. *Chápající rozhovor*. s. 56-65

informací. Jednotlivé přepisy nejsou součástí práce jako příloha kvůli zaručení anonymity respondentů.

2.6 Analýza dat

V této kapitole upřesníme postupy a metody analýzy dat získaných v terénu. Zdrojem dat získaných pro tuto práci, jak již bylo zmíněno, byly jednak texty popisující užívání halucinogenů u přírodních národů a také rozhovory s dospívajícími chlapci u nás. Rozhovory byly doslovně přepsány a analyzovány podle pravidel analýzy případové studie⁷⁷. Informace získané z výpovědí respondentů byly porovnávány s informacemi získanými od jiných členů zmiňovaných volnočasových skupin, jež nebyli zařazeni mezi respondenty. Výsledky analýzy dat a jejich porovnání s informacemi získanými v teoretické části, jsou popsány v kapitole 2.8.

2.7 Omezení studie

Tato kapitola obsahuje předpokládaná omezení mající vliv na kvalitu závěrů, strategie snížení důsledků omezení. Je zde shrnut a reflektován průběh výzkumu. Reflexi výzkumu je věnován záměrně velký prostor, jelikož je důležitou součástí vývoje výzkumníkovy práce. Byl zde zaznamenán vývoj a změna v přístupu k respondentům a vedení výzkumu, což mělo vliv na získávání dat a jejich kvantitu a v důsledku i kvalitu.

Obrat byl zaznamenán od povrchových rozhovorů vedených pouze na základě podpurných otázek⁷⁸ k šířeji pojatým rozhovorům na zdánlivě nesouvisející téma. Během nahrávaných rozhovorů se výzkumník vracel také k informacím získaných během neformálních rozhovorů nebo při předešlé

---

⁷⁷ Podle ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. s.108-111

⁷⁸ Viz příloha

interakci s danou skupinou. Vedení rozhovorů nebylo omezováno pevně danou strukturou osnovy pro rozhovory. Průběžně se přizpůsobovalo individuálním potřebám, náladám a aktuálnímu rozpoložení respondentů. Pro orientaci v rozhovorech využíval výzkumník průběžně vedených poznámek. Některé rozhovory bylo nutno přerušit a pokračovat v nich později. Výpovědi dvou respondentů byly natolik rozsáhlé, že nebylo třeba rozhovory opakovat, nebo vést doplňující rozhovory, jako u jiných respondentů. Doplňující rozhovory byly vedeny na základě výzkumníkova uvážení po té, co byly rozhovory přepsány. Přepisy rozhovorů totiž v některých případech poukázali na získání nedostatečných informací v některých částech rozhovorů. Dále přepisy, zvláště v počátcích vedení rozhovorů, přinesly výzkumníkovi zpětnou vazbu k jeho vedení rozhovoru. Výzkumník díky tomu mohl reflektovat své vedení rozhovorů a v případě potřeby v opětovných rozhovorech svoji práci vylepšit či napravit. Toto se většinou týkalo špatného kladení otázek, vzájemné nepochopení si s respondentem, nebo nedostatečná pružnost reakcí výzkumníka na respondentovu výpověď.

Velkou výhodou pro vedení rozhovorů bylo dostatečné předběžné seznámení výzkumníka s terénem a jeho specifiky. Samotný tento akt byl také motivací pro respondenty se výzkumného šetření účastnit. Překvapivě u všech respondentů se výzkumník setkal s vděčností respondentů za možnost účasti na tomto šetření. Respondenti uvedli, že byl pro ně rozhovor velmi užitečnou reflexí jejich zážitků.

Seznámit se s užíváním halucinogenů u přírodních národů bylo možné pouze v dostupné literatuře na základě předešlých výzkumů a ne přímo v terénu. Zde byl předpokládán možný vznik nesrovnalostí při porovnávání dat získaných odlišnými způsoby. Pro snížení rizika vzniku možného zkreslení, bylo rozhodnuto nesrovnávat tyto situace přímo, ale skrze určité sledované linie, jejichž výskyt byl pozorován v obou zkoumaných kontextech. Prvotní záměr byl nalézt určité linie v literatuře a ty následně vyhledávat při výzkumném šetření. Po té je třídit do kategorií nalezeno, nenalezeno, částečně nebo modifikované. Tento postup by ovšem mohl způsobit značné zaslepení danými liniemi a kategoriemi, následně pak znemožnit nadhled a reflexi. Ve snaze, co nejvíce eliminovat možná zkreslení byl zvolen následující postup: najít v literatuře popis tradičních společností a jejich využívání halucinogenních látek ve vztahu k

přechodovému rituálu z chlapce na muže. Zde nalezené linie zapracovat do teoretické části⁷⁹. Udržení nadhledu a schopnosti reflexe bylo zajištěno odhlédnutím od tohoto teoretického základu, při vedení rozhovorů v terénu.

Další možné etické riziko se objevilo v souvislosti s tím, že některé zmiňované halucinogenní látky stojí mimo zákon a jejich šíření je zakázáno. Výzkumník je vázán slibem mlčenlivosti vůči respondentovi a zachování jeho anonymity, zároveň má ovšem nahlašovací povinnost. Toto etické dilema bylo ošetřeno informovaností respondentů o nahlašovací povinnosti výzkumníka a seznámením respondenta se zákonnými předpisy, aby nedošlo ke vzniku možných problémů na obou stranách. Ze stejného důvodu, tedy ochrany obou zúčastněných stran se výzkumník neúčastnil všech aktivit zmíněných skupin. Neúčast výzkumníka na všech aktivitách skupiny byla ovšem dána i jinými okolnostmi, jako například časové a prostorové možnosti, dále zde hrály roli zmíněné etické otázky a také problematičnost s vlivem výzkumníka na respondenty a naopak. Pro účely toho výzkumného šetření nebyla účast na všech aktivitách skupiny nutná. Reflektovat a zvažovat zásahovost ze strany výzkumníka do normálního fungování a struktury daných skupin, bylo někdy opravdu obtížné. Podobně tomu bylo i při vedení rozhovorů, kde bylo možno toto ošetřit, již zmíněným opakováním rozhovorů a hlavně skrze předešlé neformální rozhovory.

---

⁷⁹ Viz kapitola 1.1.4

2.8 Interpretace získaných dat a závěry

V této kapitole si představíme data získaná oběma typy výzkumného šetření. Nejprve předložíme závěry získané v teoretické části. Dále se seznámíme s výsledky výzkumného šetření. Na závěr pak srovnáme výsledky obou těchto šetření.

2.8.1 Shrnutí teoretických poznatků

V teoretické části, konkrétně v kapitole 1.1.4 *Užívání halucinogenních látek u přírodních národů* jsme došli ke shrnutí popisovaných rituálů. Zásadními společnými znaky jsou období života, izolace, půst, zdrženlivost, námaha - vyčerpání, gradace, odpoutání se od každodennosti a dosud poznanych a zažitých vzorců chování. Tyto znaky odpovídají pojetí přechodových rituálů A. von Gennepa. Odpovídá také vymezení pojmu rituál vyznačující se, v námi zkoumaném případě, těmito znaky: Rituál je veden „Staršími“, tedy autoritou a má přesná a „přísná“ pravidla, odkazuje na mýty, oživuje vztah k předkům, zohledňuje živly a jejich symboliku. Jedná se o neopakující se zážitek zasvěcení a současně také intoxikace. Proces, skrze nějž přecházejí mladí chlapci do dospělosti, jim umožňuje opustit nestrukturovanou komunitu dětí a zařadit se do strukturované společnosti, jak ji ve své teorii popisuje V. Turner. Získávají tímto přechodovým rituálem jasně vymezenou sociální pozici a s ní také společenskou roli. Jsou do společnosti přijati jako dospělí muži.

2.8.2 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

Dříve, než se pokusíme zodpovědět výzkumné otázky, představíme si respondenty podílející se na výzkumném šetření a krátce shrneme jejich příběhy.

Respondenti jsou ve věku 15 – 18 let, žijí se svými rodiči. Kromě jednoho respondenta mají všichni starší sourozence. Studují většinou technicky zaměřené odborné střední školy⁸⁰. Všichni respondenti mají mnoho zájmů, jimž se věnují ve volném čase. Dovolují si tedy říct, že jsou běžnými mladíky. Ráda

---

⁸⁰ Strojírenské, počítačově zaměřené, zahradnickou s maturitou. Dva respondenti budou končit studium s výučním listem. Jeden respondent chodí na gymnázium.

bych zde vyloučila jakékoliv předsudky, jež by mohli být s respondenty spojovány. V jejich životních příbězích nejsou žádné krizové momenty, užití halucinogenních látek není spojeno s žádnou skupinou uživatelů drog⁸¹, kriminální činností ani jinou delikvencí.

V jednotlivých příbězích záměrně uvádím, jejich koníčky, jelikož souvisí s jejich psychedelickou zkušeností a následně vysvětlím, jakým způsobem. Odlišné znaky jsou popisovány u jednotlivých respondentů. Společné znaky pak shrnuji na konci.

Honza jezdí asi pět let na skateboardu. Dříve než získal svoji první zkušenost s halucinogeny, zjišťoval si o těchto látkách informace převážně z internetu nebo od lidí, jež takovou zkušenost měli. Zajímal se o jednotlivé halucinogenní látky, způsob aplikace a jejich účinky, jelikož chtěl před užitím vědět, do čeho jde a předejít tak možnému špatnému stavu. Svoji první zkušenost nabyl s halucinogenními houbami, které si nasbíral společně se svými dvěma kamarády, s nimiž je pak také snědl u jednoho kamaráda doma. Zde ovšem dlouho nevydrželi a museli jít ven. Honza preferuje užívat halucinogeny ve skupině 3-4 lidí. Jeho motivace dát si tyto látky, prý nemá žádný hlubší důvod. Tento zážitek mu ovšem do života přinesl mnoho změn. Začal prý „více vnímat souvislosti“, stal se „empatičtější“, lépe porozuměl svému otci a nárokům, jež na něj kladl. Popisoval, že se mu velmi zlepšil jeho vztah s otcem. „*během toho stavu jsem hodně přemýšlel o věcech... no řekl bych, že jako bych trochu zmoudřel po těch houbách. Jsem býval strašnej grázl a na všechno jsem sral. A prostě mi to dalo úplně pochopení...*“ Kromě vztahu s otcem se mu proměnily i další vztahy, začal prý více přemýšlet o pocitech a zájmech druhých lidí a méně myslet jen na sebe a svoje pohodlí. Začal si víc vážit věcí i vztahů s lidmi a stal se rozvážnějším. Začal více rozlišovat, kdo jsou jeho kamarádi, komu na něj opravdu záleží a naopak. Dalším přínosem pro něj je to, že mu psychedelický stav „*pomohl zlepšit triky na skatu...najednou jsem se během chvíle naučil triky, o který se pokouším už roky a do té doby mi to pořád nešlo*“.

Ondra se od dětství zabývá bojovým uměním a právě toto bylo pro něj motivací ke zkoušení různých přírodních látek. Chtěl se v tom „zdokonalit“.

---

⁸¹ Míněno ve smyslu tvrdých drog, jako například pervitinu nebo heroinu.

Má drobné zkušenosti s houbami, puškvorcem a kouřením durmanu. Ke všem látkám se vždy prý dostane nějakou náhodou, že je například najde doma, nebo mu je nabídnou nějakí kamarádi. Užití vždy předchází vyhledávání informací o látkách na internetu. Informace o látkách cíleně vyhledává. Často právě se záměrem, „najít něco, co by mi pomohlo být nejlepší“, v bojovém umění, jež praktikuje. Některé látky tedy objevuje sám a pak je nosí ven za kamarády a jindy je tomu zas naopak, že mu kamarádi⁸² něco donesou. Preferuje užívání v menší skupince blízkých kamarádů nebo bratrů. Dále popisuje, že dříve, než se začal seznamovat s halucinogeny, stávalo se mu občas, že „jsem se dostal do tranzu. Jako když jsi ve snu, ale přitom nespíš. Neumím ten stav řídit a využívat, někdy z něj mám strach...ale občas už cítím, že se tam dostanu... tak bych se ho chtěl naučit využívat...“ V souvislosti s těmito zážitky, pak vyhledával látky, jež by mu mohli pomoci, se v těchto prožitcích lépe „zorientovat“. Uvádí, že po psychedelickém zážitku se začal více zabývat tím, co dělá špatně a co by mohl na sobě zlepšit. Začal se také více zajímat o přírodní léčitelství, náboženství a duchovno. Stal se více empatickým. Začal lépe rozlišovat lidi ve svém sociálním okolí, kdo jsou kamarádi a kdo ne. Toto vše jsou pro něj důvody, proč považuje halucinogeny za součást svého osobního vývoje. „Rád s těma látkama experimentuju, protože jsou to dobří sluhové, ale zlí páni, tak si o nich zjišťuju informace a vybírám si, co chci zkusit a ty rostliny mne toho hodně naučí...no když k nim tak přistupuju...“

Lukáš má zkušenost s LSD, Lysohlávkami a Šalvějí divotvornou. Vždy si předem sháněl informace, na základě kterých se pak rozhodl, co chce vyzkoušet. Vybírá si látky podle toho, aby si ze zkušenosti s nimi něco odnesl. Než vstupuje do zážitku, vždy si připraví nějaký záměr, něco, co chce pochopit. „Třeba když jsem se začal zajímat o energie (před užitím halucinogenních látek) nebo tak, tak pak mi to tohle ukázalo jakoby v praxi.“ K látkám se dostal vždy přes kamarády. Uvádí, že si vždy vybírá nějaké místo, které má rád. A dával si vždy pozor na to, aby měl po tom prožitku dostatek času. „A vstřebával jsem to vždy ještě několik dní po tom. Dlouho ještě. Třeba týden...Snažil jsem se do toho zážitku ještě vracet, vzpomínat si na detaily, okolnosti, to jak jsem se v danou chvíli cítil. Porovnával jsem si to pak s tím, co jsem o tom věděl, četl na

---

⁸² Převážně vrstevníci

netu, nebo v knížkách. Nebo jsem si třeba o tom ještě další informace vyhledával, když jsem něco nevěděl, nebo něčemu nerozuměl. Nevěděl jak si vysvětlit.“ Také mu to přineslo velké životní změny. Uvádí, že se mu úplně změnil žebříček hodnot od materiálních spíše k duchovním. A to mu také přineslo změny do jeho sociálního okolí. Mnoho svých starých známých opustil nebo opouští, jelikož už s nimi nesdílí hodnoty a potkává nové přátele. „Aktivovalo mi to tvořivost. Do té doby jsem nikdy nemaloval, nebo na nic nehrál.“ Proměnil se mu také vztah k rodičům, má pocit, že jim více rozumí a více vnímá to propojení. Rodinné problémy, už mu nejsou jedno jako dříve, ale chápe, že je součástí toho dění v rodině. Dále se začal více zabývat východními náboženstvími, vůbec vyhledávat informace o nějakých duchovních hodnotách, které mu před tím byli cizí. Uvádí, že ho to „vyřadilo“ z běžné masové společnosti, v níž se dříve pohyboval. Nová sociální skupina, kam se nyní dostává „nejde nějak jednotně charakterizovat, jelikož se právě vyznačují tím, že jsou různí. Mají různé zájmy, pohledy na život, jsou kreativní a inspirativní. Nejsou jako ti s nimiž jsem se stýkal dříve a k nimž jsem také patřil. To prostě byli lidi vázaní na hodnoty jako jsou materiální věci, peníze, úspěch, kariéra...“

Libor je hodně sportovně založený, rád jezdí na kole, plave, běhá, chodí po horách a hodně čte. Halucinogenními látkami byl fascinován, hodně o nich četl. Uvádí, že se dostal mezi lidi, co se tím zabývali a měli psychedelickou zkušenost. Sdíleli s ním své zážitky a možná ho i namotivovali číst knihy o halucinogenech. Takže asi rok jen četl a byl fascinován. Věděl, že je jednou vyzkouší, ale nevyhledával je. Potom jeho spolužák přinesl na školní výlet LSD. Libor popisoval tento zážitek jako hodně zmatený a omezený kontextem užití, tedy podmínkami školního výletu, nemožností opustit budovu, v níž byli ubytováni atd. jeho příprava před užitím LSD, kromě velké teoretické základny, byla pouze krátkodobá: „*snažil jsem se nějak uklidnit, naladit se na to, koukal jsem do krajiny.*“ Ale podmínky užití mu neumožnili žádný hluboký zážitek. Motivován k užití nebyl pouze touhou po nové zkušenosti, ale „*už jsem nějakým způsobem očekával, že se jedná o nějaké zážitky rozšířeného vědomí a do zaplutí do nějaké širší struktury. Jako asi jsem neměl nějakou konkrétní představu, co od toho očekávám, ale už jsem asi nějak tušil do čeho jdu...(; asi se záměrem poznat nějaký vyšší řád věcí. Asi nějaké poznání reality, než jsme schopni běžně vnímat. Nějakou možná jako duchovní zkušenost. To asi vzniklo*

na základě té literatury“. Na příští, již školou neorganizovaný výlet, přivezl spolužák psilocybinové houby, které doma vypěstoval. Tentokrát již nebyl prostorově omezen. Bylo to v létě v lese u vody, tento zážitek byl pro něj mnohem příjemnější a motivoval ho k dalším experimentům. „*Tak jsem nedávno zkusil Šalvěj Divotvornou a Muchomůrku červenou*“. Preferuje užívání v samotě. Psychedelický zážitek mu přinesl „*vůbec takovou chuť do života! splynutí s přírodou, vůbec tak člověk jakoby víc zapadne do toho univerza (; nějak to pochopí, všechno, vlastně jak funguje.. tak to byl takový i duchovněji zážitek...a to mě asi ovlivnilo směřování, že se zabývám východními filozofiemi a duchovníma věcmi, dál užívat i ty houby je pro mě duchovněji cesta...*“ Popisuje ukotvení hodnot, úcta k životu, živým tvorům, přírodě, uvědomění si něčeho vyššího, nad hmotným a materiálním světem. A začal teoreticky zkoumat náboženské a duchovní systémy⁸³. Popisuje tyto změny spíše jako urychlení svého vývoje, než jako radikální převrat. Proměnilo to jeho vztah ke společnosti: „*mainstreamové hodnoty jsou tak nějak v kontrastu, až protikladu k tomu, co člověk zažívá při tom stavu*“. A tyto prožitky mu napomohli se vůči této společnosti začít nějak vymezovat, ne radikálně, ale spíše na osobní úrovni a toho určitým způsobem vedlo také k odklonu od rodičů a jejich hodnot: „*žiju s něma... vycházím s něma normálně... ale uvědomuju si, že tou cestou, kterou jdou oni, bych já nechtěl jít, do budoucna...že mám více už svůj názor... nenechám si do toho už tak jako mluvit... ale těžko říct, jestli je to jen zkušeností s halucinogenama... možná to jen urychlilo můj vývoj*“. Libor si zážitek interpretuje jako „*propojení s něčím vyšším, s nějakým vyšším řádem, jako by takové trošku procitnutí, pochopení širších souvislostí, vykrouknutí z toho stáda, mainstreamu a z té reality, kterou nám utváří média a ten systém... no.. je to takový reálnější pohled na svět...*“

Ivo také rád sportuje, chodí do přírody a žongluje. Jeho psychedelickému zážitku nepředcházela žádná teoretická příprava, nesháněl si žádné informace. Když mu byly poprvé nějakým téměř neznámým člověkem nabídnuty Lysohlávky, zkusil je a zažil nepříjemný zážitek, takový zážitek, který „*jsem vlastně tak nějak očekával na základě informací, co jsem měl- informací z protidrogových školních přednášek*.“ Pak se asi po roce seznámil s jedním

---

⁸³ Například Osho, T. Leary, Hnutí Hare Krišna, Buddhismus.

starším klukem, který „byl zapálený do experimentů se všema možnými psychoaktivními látkama. Když jsem mu řekl o svém zážitku s houbama, jak jsem se málem podříz, tak mi dal knihu a řekl, ať se rozmyslím. Bylo to absurdní.“ Ivo začal studovat užívání halucinogenů u přírodních národů. A pak s tím kamarádem zkusil Šalvěj Divotvornou: „Bylo to hodně silné a hezké spojení s tou rostlinou, bylo mi líto, co jsem udělal před rokem těm houbám, jak jsem je zneuctil“. Pak hodně mluvil o halucinogenech s tímto kamarádem a ten mu před nedávnem nabídl Meskalin. V té době Ivovi zemřel děda⁸⁴ a chtěl se s ním prostřednictvím Meskalinu spojit. Připravil se tedy tím, že omezil příjem potravy a připravil prostor v domě pro užití. Informace si nevyhledával. Zážitek popisoval jako velmi silný, „cítil jsem dopředu, že si to můžu dovolit...no a tak jsem potkal dědu, rozloučil se s ním a pochopil, jak to všechno funguje... pochopil jsem ty světy mimo tenhle náš svět... ještě dlouho jsem ten zážitek zpracovával, dělal jsem si poznámky, maloval si to, začal jsem číst o tom Duchu Peyotlu, co mne navštívil (;“ Ivo, pak začal číst knihy o Peyotlových kulturách, začal víc vnímat život, popisoval zážitek jako velké poznání o smrti, sobě samém, začal cítit úctu a pokoru, chápat, jak je vše propojené. Dále popisoval bytosti, které zde žijí a běžně je nevnímáme a jak má naše chování vliv na vše. Vnímal tento zážitek jako možnost poznat toho největšího učitele, „potvrdilo mi to některé věci, jež mi byli výchovou a výukou na gymplu rozmlouvány a tak jsem zase začal ke světu přistupovat trochu jako dítě, vím, že je vše živé a vnímající!“. Vztah k rodině popisuje jako stejný, jen díky tomu víc pochopil stav babičky a snažil se ji podporovat. Začal se více zajímat o to, proč se do této rodiny narodil, začal se víc ptát matky na svůj porod, dětství. Ve vztahu ke společnosti to u něj vedlo až téměř k odporu ke konzumnímu životu a začíná se vůči němu vymezovat, hledat cestu, jak se na tom, co se na tom nepodílet. S tím také souvisí proces proměny přátel, v němž se právě nachází. „možná mě to motivovalo víc vyhledávat určitý typy lidí..pamatuju si už od dětství, že mě to táhlo k „divným“ lidem, vždycky se mi, jako malýmu líbili bezdomovci a „barevní“ lidi..“. Popisuje, že to změnilo jeho přístup k drogám, které pro něj byly dříve takovým „strašákem“ a teď víc vnímá to, že je to o lidech a jejich přístupu a ne o těch látkách samotných. Začal vnímat halucinogenní látky, jako učitele, kteří

---

⁸⁴ Bylo to pro něj první úmrtí s nímž se v životě setkal.

zůstávají s člověkem i dlouho po užití a učí ho, jak dosahovat takových stavů i bez požívání dalších látek.

Dominik popisoval svůj příběh trochu odlišným způsobem, jelikož nezačal tím, s jakými halucinogeny má zkušenost, ale začal vyprávět o tom, jak se vyboural na motorce a byl dlouho izolován v nemocnici. Asi půl roku po té šel na brigádu, kde na něj spadl regál a vypadalo to, že přijde o obě nohy. Byl tedy opět izolován v nemocnici a přemýšlel o svém životě. Byl dlouhou dobu v nejistotě a depresích, že tímto skončil jeho život. Pak ale začal přehodnocovat své priority a začal zaměřovat pozornost na to, co mu zbývá. Pak se dlouho rehabilitoval a nakonec se vrátil do „běžného“ života, ale už s jinými hodnotami a postoji. *„No a pak přišel prosinec 2013 a já očekával ten konec světa“*. Popisoval, že šel ven s jedním kamarádem a pak přijel ještě jeden kamarád a *„projížděli jsme se velkým autem ve sněhu po polu...a najednou jsem měl pocit, jako by mě odvezl z té běžné reality...někam do jiného světa...měl jsem pocit odpoutanosti od běžné reality a vnímání světa...pak zase odjel...zůstali jsme zas 2...a šli jsme si dál svou cestou...pak nás asi někdo honil, že jsme tam jezdili...tak jsme odešli...sedli si na slunce... a najednou jsem začal vidět zvláštní věci...takové obrazy a toky energií...byl jsem hrozně překvapený, co to vidím...co se to děje...“* Dále popisoval, že si zesumíroval myšlenky a začal se ptát jinak a začal přemýšlet o tom, jak tahle společnost funguje a že to tak dál nejde a tak začal měnit svůj přístup k sobě samému, k životu, planetě, společnosti a najednou se začali měnit i lidé, se kterými se stýkal a přátelil. Nedávno ho pozval jeden kamarád, jestli s ním nechce vyzkoušet LSD. Přišlo mu to jako bláznivý nápad, jelikož byl postaven striktně proti drogám. Zeptal se ho, proč by ho to mělo zajímat. Pak si vyhledal nějaké informace, zda by to pro něj mohlo být nějak užitečné. *„a začlo mne to trochu lákat, že by mě to mohlo něco naučit, něco mi to dát a rozšířit, ten základ... tu cestu, co teď mám... že bych mohl vidět, jak to funguje... co mi to čistí tu vodu⁸⁵... jak to tady všechno proudí a tak... přišlo mi to, že by to mohla být ukázka toho, s čím pracuju, cítím to, ale třeba nevidím...“* Tak se události uspořádali a Dominik odjel se dvěma kamarády na chatu, kde halucinogen vyzkoušeli. Začátek stavu popisoval, jako naprostou hrůzu, ale následně se uklidnil *„a jako bych se vyloupl ze slubky do*

---

⁸⁵ Používá kameny k čištění pitné vody.

krásy, lásky a chtěl jsem létat... jako bych se znovuzrozoval...“ Tento zážitek ho utvrdil v tom, „že cesta po níž jsem se vydal, je ta, po které mám kráčet.“ Popisoval, že mu to hodně otevřelo lásku k sobě a druhým lidem, rodině a všemu a v tomto duchu se pak začal proměňovat i v běžném životě.

Jiří začal nedávno brigádně pracovat v čajovně a zajímat se o náboženství, zejména Buddhismus. Zároveň si začal vyhledávat informace o drogách, jelikož mu vrtalo hlavou, proč jsou zakázané a dostal se ke knize T. Learyho „*Psychedelická zkušenost*“. Skrze ni, začal halucinogeny vnímat jako určitou zkratku na duchovní cestě a tak ho zajímalo si to vyzkoušet. Jednoho dne u něj zazvonili kamarádi, ať jde s nimi ven a donesli Lysohlávky. Snědl jich asi 25. S kamarády, co se jen chechtali, ho to nebavilo a tak šel na palouček, aby si mohl v klidu přemýšlet. „*Vlastně na tom bylo vidět, že to člověku dává to, co od toho očekává, že když si to dali pro zábavu, aby si užili srandu, tak si ji fakt užili... jen se tam váleli smíchy... znám spousty lidí, co sní tisíce hub a nic duchovního v tom nevidí... no a já v tom viděl ten duchovní vhled... ale třeba za pár let v tom uvidím jen pubertální úlet*“ („*Jiřímu tento zážitek otevřel pohled na svět, jako „společenský konstrukt“, začal vnímat vliv výchovy a společnosti na chápání světa. Pravidla vynucovaná společností teď vnímá skeptičtěji. Očekával, že mu to do života přinese mnohem větší změny. Pomohlo mu to, odhodlat se k některým věcem, nebo si uvědomit, že „ulítávám třeba na nějakým způsobu myšlení. Třeba v souvislosti s tím Buddhismem... třeba něco, co vnímám jako karmu a to jakoby aplikoval na vše... byl to pro mě takovej nověj svět a tak jsem ho nadšeně přijal, se vším všudy, bez nějaké reflexe... vše jsem bral jako danou a jedinou pravdu a řídil jsem se tím bezmezně... a ten stav mne v tom utvrzoval... a postupem času jsem se začal dostávat jako by nad to a některý věci zpochybňovat...*“⁸⁶“ Ve vztahu k rodině se mu změnilo to, že přestal brát vše tak vážně a začal si více všimnout toho, jak se „*hrají ty sociální hry a jak ty role lidí pohlcují*“. Podobně to vnímá i obecně ve společnosti. Ve vnímání světa mu to přineslo spíše nejistotu v tom, co má vlastně považovat za realitu. „*Je to vlastně takovej shluk realit a záleží vždy jen na tom, kde stojíš a odkud se na to díváš*“. Jiřímu tedy přinesl psychedelický zážitek spíše skeptický

---

⁸⁶ Asi necelý rok po prvním zážitku.

pohled na svět, realitu, vztahy i možnost duchovního rozvoje pomocí halucinogenů.

Shodné závěry respondentů

Respondenti preferují užití halucinogenů venku, aby nebyli prostorově omezení. Další „příprava“ je být v psychické i fyzické pohodě.

Motivace ke shánění informací o těchto látkách, nebo přímo motivace k užití je u všech hlavně zvědavost, ale taky určitý posun v jejich zájmech. V případě těchto respondentů je to buď posun ve sportovních, nebo duchovních aktivitách. Částečně je motivace spojena také s určitým vymezováním se vůči společenským danostem, která podle mého názoru, souvisí s jejich věkem.

Shodně respondenti hodnotili své zážitky jako pozitivní a uvedli, že pro ně byly motivací k dalšímu užití, buď stejných, nebo dalších halucinogenních látek.

Dále respondenti uvádí, že jim tento zážitek přinesl do života určité změny, je pro ně ovšem obtížné izolovat psychedelickou zkušenost od dalších událostí v jejich životech, proto je těžké říci, zda by se jejich život a hodnoty ubírali stejným směrem i bez tohoto zážitku. Po psychedelické zkušenosti se u nich změnil přístup k autoritám v takovém smyslu, že začali více oceňovat lidi, jako takové namísto „prázdných ikon“. V této souvislosti se také změnil jejich pohled na mainstreamovou společnost a obecně uznávané a sdílené hodnoty, jako je ekonomický a kariéerní růst a obstarávání a hromadění materiálních statků.

U první zkušenosti respondenti preferovali mít u sebe někoho, kdo už psychedelickou zkušenost měl, nebo si halucinogen nedává. S následujícími zkušenostmi, tato potřeba opadá. Potřeba být v zážitku sám, nebo okruhu blízkých přátel zůstává.

Shrnutí

Výzkumné šetření mělo být odpovědí na výzkumnou otázku: „*V jakém kulturním kontextu získávají dospívající chlapci psychedelickou zkušenost?*“ Kulturní kontext u přírodních národů je jasně vymezen mýty a podobou rituálu. U respondentů je kulturní kontext udáván jejich osobním výběrem prostoru, času a okolností za nichž danou látku požívají, jejich individuální příprava na psychedelickou zkušenost, záměr a motivace k užití. Kulturní kontext, psychedelické zkušenosti, jež respondenti zažili, je velmi těžko ohraničitelný. Rozhodně není společností nijak sdílený. Většina respondentů získává tuto

zkušenost v malé skupině svých vrstevníků. Kulturní kontext je tedy u respondentů těžko zobecnitelný. Je spíše individualizovaný. Jeho podobu máme možnost pozorovat v jednotlivých příbězích.

„*Jaký dopad má tato zkušenost na jejich pozici v sociálních strukturách?*“ Zde je možno z jednotlivých výpovědí vytvořit obecnější závěr, než u první části výzkumné otázky. U všech respondentů došlo k proměně jejich pozice v sociálních strukturách, jež se vyznačuje převážně změnou jejich postoje a hodnot. Došlo u nich k určitému vymezení se vůči mainstreamové společnosti skrze odmítání jejích hodnot. Dále u nich došlo ke změně postoje k rodičům, ať už v pozitivním nebo negativním smyslu. Také se proměnil jejich vztah k blízkému sociálnímu okolí. U některých tato změna znamenala větší sepětí a utužení vztahů v blízké sociální struktuře přátel. U jiných přinesla psychedelická zkušenost, společně se změnou hodnot, radikální proměnu. Opustili sociální strukturu, v níž se nacházeli před touto zkušeností. Nezůstali ovšem mimo veškeré sociální struktury, ale postupně se kolem nich vytváří nové sociální struktury nebo do nových sociálních struktur vstupují. Proměňuje se jejich sociální okolí a okruh jejich přátel. Nikdo z respondentů nebere tuto skutečnost jako něco negativního, ale jako přirozený proces související s jejich osobním a hodnotovým vývojem.

. Dále můžeme zodpovědět také pracovní výzkumné otázky: „*Jaké kulturní významy psychedelická zkušenost přináší uživatelům a jaký význam jim přináší v kontextu jejich sociálního prostředí?*“ Psychedelickou zkušenost není možné oddělit od dalších událostí jejich života, přesto je možné říci, že psychedelická zkušenost jim přinesla různou míru změny hodnotové orientace. Vyčlenila je z kulturního prostředí mainstreamové společnosti. To vyčlenění přichází z jejich strany a ne ze strany společnosti. Společnost se vůči nim nijak znatelně nevymezuje. Respondenti se nesečkali s žádnými negativními reakcemi ze strany společnosti. Těžko zde ovšem soudit, zda společnost nějakým způsobem jejich zkušenost mohla zaznamenat a reflektovat. Význam jejich zkušenosti měl dopad na podobu jejich sociálního prostředí. Jak jsme již zmínili výše, v jejich sociálním prostředí byly zaznamenány změny.

„*Jaký vliv má kulturní kontext na povahu psychedelické zkušenosti?*“ Domnívám se, že kulturní kontext může mít vliv na povahu jejich zkušenosti. Pozorovat jej můžeme zejména na výběru místa a sociálního prostředí pro

zážitek. Příkladem nám může být Libor, jehož první zkušenost s LSD byla kulturním a sociálním kontextem značně ovlivněna. Rozhodně má kulturní kontext vliv na interpretaci jejich zkušenosti. U všech respondentů pozorujeme, že byla naplněna jejich vnitřní, ať už vědomá nebo nevědomá, očekávání. A právě toto „naplnění“ očekávání je možno považovat za způsob, jakým si zážitek interpretovali. Jiřího nadšení pro Buddhismus způsobilo, že si zážitek interpretoval skrze tento rámec. Na příkladu jeho kamarádů zase vidíme, že jejich prožitek byl interpretován na základě jejich individuálního kulturního kontextu. U Dominika můžeme vidět, že své vize interpretoval jako toky energií, jelikož do zážitku vstupoval s tímto rámcem. Dalším příkladem může být Ivova interpretace prvního zážitku, která v sobě odráží kulturní kontext v němž se právě nacházel, tedy jeho internalizovaný vzorec toho, že jsou tyto látky nebezpečné a mohou vést ke vzniku nebezpečných a život ohrožujících zkušeností. V případě užití meskalinu, vstupoval Ivo do této zkušenosti v jiném kulturním kontextu a jeho prožitek byl také od prvního značně odlišný.

„Jaký vliv má tato zkušenost na jejich běžné každodenní fungování v sociálních strukturách?“ Jak jsme již uvedli, u všech respondentů došlo ke změnách jejich blízkých sociálních struktur. V kontextu širších sociálních struktur, které chápeme jako společnost, došlo ke zmíněným změnám pohledu na společnost. U zmíněných respondentů, pak došlo nebo dochází k různé míře odklonu a opouštění těchto struktur. Běžné každodenního fungování respondentů zůstalo do jisté míry nezměněno, nebo se změnilo v uvedených kontextech.

2.8.3 Srovnání získaných poznatků

Zásadními společné znaky u tohoto typu přechodového rituálu u přírodních národů, jak jsme vymezili v kapitole 1.1.4. Nyní porovnáme s výsledky výzkumného šetření.

Životní období, tedy věk je u obou zkoumaných skupin stejný. Na základě něho byl také výzkumný vzorek vytvářen.

Izolace, typická pro přechodový rituál u první skupiny, tedy přírodních národů, se u druhé skupiny, tedy respondentů objevuje v určité transformované podobě. Izolace zde není primární, ale je ji možno pozorovat na společné shodě

na výběru místa v přírodě. Tedy respondenti neměli zájem užívat tyto látky v běžné společnosti. Nebyli sice izolováni dlouhodobě, ale určitá míra izolace je zde pozorovatelná. Největší míru izolace pozorujeme u Dominika. Jeho izolace sice nebyla dobrovolná, ale vedla k pozorovatelným změnám.

Půst, zdrženlivost a námaha - vyčerpání, kategorie spjaté s první skupinou, nejsou u druhé skupiny téměř vůbec pozorovatelné. Většina respondentů sice uvedla, že se záměrně před užitím halucinogenů nepřejídala, věděli-li o tom dopředu. Nikdo z nich však nekladl na důraz na dlouhodobější cílené hladovění či jiné omezení jídelníčku nebo činností.

Odpoutání se od každodennosti, dosud poznaných a zažitých vzorců chování můžeme pozorovat u obou skupin. U první skupiny probíhala dlouhodoběji, než u druhé. A předcházela užití halucinogenů. U respondentů toto odpoutání pozorujeme pouze bezprostředně před užitím halucinogenů, v průběhu užití, a nebo až jako důsledek užití halucinogenů.

Rituál u přírodních národů je veden „Staršími“, tedy autoritou a má přesná a „přísná“ pravidla, odkazuje na mýty, oživuje vztah k předkům, zohledňuje živly a jejich symboliku. Jedná se o neopakující se zážitek zasvěcení a současně také intoxikace. Naproti tomu u respondentů pozorujeme odlišné aspekty zvláště ve vztahu k autoritám a společnosti, kde naopak dochází k vymezení se vůči nim. Na první pohled se také může jevit, že respondenti nebyli nikým vedeni a jejich užití nebylo podloženo žádnými mýty. Je tomu opravdu tak? U většiny respondentů nalezneme nějaké teoretické ukotvení jejich zkušenosti a určitou míru předporozumění očekávané zkušenosti. Je možné toto považovat za akt srovnatelný s mýtickým vysvětlením zážitku u přírodních národů? Také všichni respondenti shodně uvedli, jejich potřebu mít při prvním zážitku na blízku osobu, jež už psychedelickou skutečnost zažila. Také respondenti uvedli, že velké množství informací vyhledávali v knihách nebo na internetu. Podle mého názoru, je možno toto považovat za určitou náhradu nebo zástupnou jednotku za „starší kmene“.

Z toho vyplývá, že i respondenti prošli určitým druhem přechodového rituálu. Tento poznatek nám ovšem neumožňuje říci, že jejich psychedelická zkušenost vedla k přechodu z chlapce na muže. Můžeme ovšem říci, že u všech respondentů došlo v různé míře k určitému druhu vývoje a

proměny. Nelze ji ovšem izolovaně přičítat pouze psychedelické zkušenosti. Dále se prožitek respondentů od prožitku u přírodních národů liší tím, že není sdílen celou společností a není běžného, společností uznávaného kulturního kontextu.

V souvislosti s definicí rituálu přechodu, jak ji uvádí V. Turner, totiž respondenti nepřechází do strukturované společnosti, ale spíše setrvávají, zcela nebo částečně, většinou však dobrovolně v nestrukturované společnosti "komunitas".

Závěr

Tato práce je zaměřena na výzkum přechodového rituálu přírodních národů z chlapce na muže prostřednictvím halucinogenních látek. Seznámení se s těmito rituály slouží jako podklad ke srovnání prožitku psychedelické zkušenosti dospívajících chlapců v kontextu naší společnosti, jež je v práci zastoupeno sedmi příběhy dospívajících chlapců, jež mají zkušenost s halucinogeny. Tyto příběhy jsou výsledkem výzkumného šetření, jež bylo provedeno prostřednictvím případových studií. Výsledky tohoto šetření jsou popsány v nadcházejících kapitolách.

Získaná data umožnila zodpovědět stanovenou výzkumnou otázku i pracovní otázky a také umožnila komparaci těchto dvou zkoumaných skupin. Při komparaci byly nalezeny některé shodné společné znaky charakteristické pro rituál přechodu. Příkladem může být věk nebo životní období, v němž se zástupci obou skupin nacházejí. Dále užití halucinogenních látek za účelem získání nebo prohloubení určitých schopností. Znaky typické pro tento rituál přechodu u přírodních národů, jako je izolace, zdrženlivost, půst a odpoutání se od každodennosti, dosud poznaných a zažitých vzorců chování se v příbězích respondentů objevují pouze částečně.

Některé znaky se neshodují, ale interpretace získaných dat ukázala, že některé znaky lze pozorovat v zástupné nebo proměněné formě. Jako například vedení rituálu přechodu „Staršími“ kmene. Nalezneme v případech respondentů v zástupné formě.

Ze získaných dat vyplývá, že respondenti neprocházejí přechodovým rituálem z chlapce na muže, tak jak je tomu u přírodních národů. Procházejí ovšem určitým přechodem, ten však není sdílený a uznávaný společností. Respondenti se tedy touto zkušeností nezařazují do sociálních

struktur společnosti, v obecném slova smyslu. Dochází však u nich ke změně hodnot a vzorců chování. A tento zážitek má vliv na jejich pozici v sociálních strukturách. Ze sociálních struktur běžné většinové společnosti se respondenti na základě psychedelické zkušenosti dobrovolně vymezují.

Použitá literatura a internetové zdroje

BABYRÁDOVÁ, H. *Rituál, umění a výchova*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002. 351 str. ISBN 80-210-3029-1

BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál. 2008. 336.str. ISBN 978-80-7367-378-9

DeKORNE, J. *Psychotropní šamanismus*. Praha: Volvox Globator. 1997.226.s. ISBN 80-7207-098-3

DURKHEIM, E. *Elementární formy náboženského života*. Praha: Oikoymenh, 2002, str. 31-56. ISBN 80-7298-056-4.

DVOŘÁKOVÁ, J. *Morální usuzování*. 1. Vyd. Brno: Tisk Tribun EU. 2008. 149. s. ISBN 978-80-210-4751-8

ERIKSEN, T.H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál. 2008. 407.str. ISBN 978-80-7367-465-6

ESCOHOTADO, A. *Stručné dějiny drog*. Praha: Volvox Globator. 2003. 173.str. ISBN 80-7207-512-8

FURST, P. T. *Halucinogeny a kultura*. Praha: Maťa a Dharmagaia. 1996. 253. s. ISBN 80-901915-7-6/ ISBN 80-85905-20-5

GENNEP. A. *Přechodové rituály*. Praha:NLN,s.r.o.1997.201.str.ISBN 80-7106-178-6

GROF, S. *Holotropní vědomí*. 2. Vyd. Praha: Perla. 1999. 225. str. ISBN 80-902156-2-9

GROF, S. *Nové perspektivy v psychiatrii a psychologii: pozorování z moderního výzkumu vědomí*. 1. Vyd. Praha: Moraviapress. 2007. 231. s. ISBN 978-80-86181-83-7

GROF, S. *Za hranice mozku*. 1. Vyd. Praha: Perla. 1999. 347. s. ISBN 80-902156-3-7

HARTL, P. *Psychologický slovník*. 3.vyd. Praha: Tercie.1996. 301.str. ISBN 80-901549-0-5

HAMER, D., COPELAND, P. *Geny a osobnost: biologické základy psychiky člověka*. Praha: Portál. 2003. 250. s. ISBN 80-7178-779-5

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. 2. vyd. Praha: Portál. 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4

ILLES, T. *Děti a drogy*.vyd. 2.Praha: ISV nakladatelství.2002. 55.str. ISBN 80-85866-50-1

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál. 2001.288.str. ISBN 80-7178-535-0

KALINA, K. a kolektiv. *Drogy a drogové závislosti 1*. Úřad vlády České republiky. 2003. 319. s. ISBN 80-86734-05-6

KAUFMANN, J.-C. *Chápající rozhovor*. Praha: Slon. 2010. s. 151. ISBN 978-80-7419-033-9

KROEBER, A. *Handbook of the Indians of California*. Berkeley: California Book. 1953. Str.1120.

KUBÁTOVÁ, H. *Rukověť autora diplomky*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzita Palackého 2009. ISBN 978-80-244-2314-2

LÉVI-STRAUSS, C. *Myšlení přírodních národů*. 2. Vyd. Praha: Dauphin. 1996. 365. s. ISBN 80-901842-9-4

MALINA, J. *Antropologický slovník*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 2009. 4736.str. ISBN 978-80-7204-560-0

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. 2006. 332.s. ISBN 80-247-1362-4

MORRIS, D. *Lidský živočich*.1.vyd. Praha: Euromedia Group..223.str. ISBN 199780-7176-529-5

MORRIS, D. *Nahá žena*. 1.vyd. Brno: Alman.2006.263.str. ISBN 199780-7176-529-5

OSMOND, H. *On Being Mad*. In Sasketchetvan Psychiatric Services Journal. Vol. i. No. 2. 1952.

POOLE, F. J. P. *Ritual Rank, the Self, and Ancestral power: liturgy and Substance in Papua New Guinea society*. In LINDSTROM, L. *Drugs in Western Pacific Societies: Relations of Substance* Fitz John Porter Poole. ASAO: University Press of America. 1987. 104-135.s.

PREINHAELTEROVÁ, H. *Ó Matko Lakšmí, dej mi dar!* Praha: Dharma Gaia. 2007. 336.s. ISBN 978-80-86685-71-7

PRESL, J. *Drogová závislost*. Vyd. 2. Praha: Maxdorf. 1995. 88. s. ISBN 80-85800-25-X

REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.2009.184.s. ISBN 978-80-247-3006-6

RUDGLEY, R. *Kulturní alchymie*. Praha: NLN. 1996. 207. str. ISBN 80-7106-118-2

SCHLEIFFER, H. *Sacred Narcotic Plants of the New World Indians: An Anthology of the Texts from the 16th Century to Date*. New York: Hafner. 1974. 220. Str.

SHAPIRO, H. *Obrázkový průvodce DROGY.* Praha: Svojtka&Co. 2005. 360. s. ISBN-80-7352-295-0

SHLAIN, B., LEE, M. A. *Sny vědomí*. Praha: Volvox Globator. 1996. 293. s. ISBN 80-7207-018-5

STRAUSS, A., CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Sdružení podané ruce, Brno, Nakladatelství Albert, Boskovice 1997. ISBN 80-85834-60-X

ŠKUBA, P. *Halucinogenní houby*. s. 50-63. In KOL. AUTORŮ. *HOUBY, Česká encyklopedie*. Praha: Readers Digest Výběr, spol. s.r.o. 2003. 448.s. ISBN 80-86196-71-2

ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. 2010. 384.s. ISBN 978-80-7367-313-0

NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A DROGOVÉ ZÁVISLOSTI. *Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD)*. In: www.vlada.cz [on-line]. Praha: zaostřeno na drogy1, Leden- únor 2012 [20.9.2013]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Zaostreno-1_12_web.pdf

Příloha:

Návrh podpůrných otázek k rozhovorům

Ahoj. Představení se: Jsem Z.A. Studuji Kulturní antropologii a zabývám se užíváním psychedelických látek u mladých lidí, jako jsi Ty. Ráda bych tento rozhovor vedla pouze pro vědecké účely, tedy výzkumné šetření v rámci svojí DP. Jsem vázána slibem mlčenlivosti, takže veškeré informace zůstanou anonymní a nikam mimo tento prostor a čas se nedostanou, stejně jako Tvé osobní údaje. Je možné, abych si rozhovor nahrávala? Jelikož psaní poznámek je pro účel mého zkoumání nevhodný (uvést důvody). Kdykoliv se v rozhovoru objeví otázka na niž mi nechceš odpovídat, nebo které bys nerozuměl, řekni si. Máš zkušenost s halucinogenními látkami, ráda bych si poslechla Tvůj příběh o této zkušenosti. Zajímalo by mne, kdy, jak a proč jsi tuto zkušenost získal a jak Tě ovlivnila.

1. Životní příběh

Nejprve by mne zajímal Tvůj momentální život, zda bys mohl nějak shrnout svůj životní příběh:

Podrobněji:

Jak bys popsal svůj momentální život? Zda pracuješ/studuješ/jsi doma? Co děláš ve volném čase? Jaké jsou Tvé koníčky? Kde bydlíš (sám/s rodiči)? Jaký máš vztah se svou rodinou a přáteli? S kým se nejčastěji stýkáš a kde? Kolik Ti bylo (je) let?

Ujasnění:

Co pro Tebe znamená HL-halucinogenní látka a jaké látky bys do této skupiny zařadil? S jakými látkami máš zkušenost? Ujasnit si, jaké látky mne zajímají při našem rozhovoru.

2. Co předcházelo užití HL

Nyní se zaměříme podrobněji na Tvou zkušenost s halucinogenními látkami:

Mohl bys mi prosím popsat svoji první zkušenost:

Jak ses k halucinogenu dostal? Jak ses o těchto látkách dozvěděl? Předcházela u Tebe nějaká teoretická zkušenost před užitím (studování literatury, povídání si s těmi, jež takový zážitek měli atd.)? Kde jsi informace sháněl? Jakým způsobem jsi ji získal (koupil/dostal/posbíral atd)? Co se zrovna dělo v Tvém osobním životě? Jak se Ti v té době dařilo? Co Tě vedlo k tomu tyto látky vyzkoušet? Jaké jsi pro to měl důvody? Šel jsi do toho s nějakým záměrem či účelem? Měl jsi nějaká očekávání? Předcházela u Tebe nějaká speciální příprava (ps., fyz., duch., npř: pústy, rituály, nějaký druh očisty, izolace, atd..)

3. Samotné užití HL

S kým jsi halucinogen požil?

Kdy jsi halucinogen požil (roční období, denní doba)?

Kde jsi halucinogen požil (popis místa/prostoru)?

4. „návrat“

Jaké pro Tebe bylo, když ses z tohoto zážitku vrátil? Co to obnášelo? Jak sis svůj prožitek vysvětloval, jak jsi ho chápal a vnímal? K čemu Tě to vedlo? (nejde o popis dojezdu)

Co pro Tebe tato zkušenost znamenala? Přinesla Ti něco do osobního života? Změnila nějakým způsobem Tvé vnímání nebo přístup k životu (společnost, příroda)? Změnila nějakým způsobem Tvůj přístup k Tobě samému, Tvým kamarádům/rodině/vyučujícím/autoritám atd. (soc. okolí)? Začal jsi je vnímat jinak? Je v Tvém okolí někdo s kým si teď lépe/hůře rozumíš (máš k někomu blíže, cítíš se být od někoho vzdálený)? Proměnila se nějakým způsobem skupina lidí s níž se stýkáš? Začal/ přestal ses po této zkušenosti s někým stýkat?

Chybělo Ti něco nebo někdo u tohoto zážitku či po něm?

Vzpomněl jsi si na něco, co bys chtěl ještě říci?

Velmi Ti děkuji za Tvůj čas a ochotu se se mnou na toto téma bavit. Bylo to pro mne přínosem a doufám, že to mohlo být přínosem i pro Tebe.

